FACULTATEA DE LITERE ŞI FILOSOFIE
— BUCUREŞTI —

I. A. CANDREA

LUMEA BASMELOR

— 1932 —

20 ianuarie 1932.

" A fost odată ca niciodată...", aşa îşi începe bunicul sau bunica firul povestirei pe care o spune nepoţeilor. Să nu credeţi că această expresie stereotipă, întrebuinţată de povestitorul romîn, este specifică romînească pentrucă o găsim la toate popoarele; nu există popor la care să nu o găsim. Astfel, Francesii îşi încep povestirile cu " il y avait une fois ..", Italienii cu " era una volta..", Ungurii: "volt, nem volt..." etc.

Nu vă mai dau şi alte exemple, pentru ca să vedeţi că această formulă iniţială o întrebuinţează toate popoarele, dela cele mai înapoiate pînă la

cele mai îna-

intate pe scara civilisaţiunei. Ba, aiurea —după cum pomeneşte Sebillot-,ca şi la noi, se întrebuinţează unele formule care dacă nu sînt ridicole, prin lipsa lor de seriositate, pretează la rîs; sînt formule comice, în care povestitorul arată dela început că nici el nu crede o singură vorbă din cele ce ne spune. Să ne gîndim la începutul basmelor noastre aşa cum ni l-a relevat Ispirescu:

"A fost odată ca nici odată, că de n'ar fi nici nu s'ar povesti, de cînd făcea plopuşorul pere şi răchita micşunele;de cînd se băteau urşii în coadă; de cînd se luau lupii şi mieii de gît,de se sărutau,înfrăţindu-se; de cînd se potcovea puricele cu nouăzeci de oca de fier şi s'arunca în slava cerului, de ne aducea poveşti;

De cînd scria musca pe perete,
Mai mincinos cine nu crede."

P.Ispirescu: Legendele sau basmele romînilor,p.3.

Formule de felul acestora se găsesc la toate popoarele,deoarece însuşi cel ce povesteşte îşi dă sama că nu poate crede în desfăşurarea fantastică, ireală a basmului, în supra-naturalul pe care-l întîl-

nim la tot pasul în cursul povestirei. Zicînd desfăşurare fantastică, supranatural, îmi închipui că dv. nu cunoaşteţi nici un basm şi, deci, se impune să analisăm -pe scurt- acţiunea basmului, locul unde ea se desfăşoară şi personagiile basmelor.

Acţiunea basmului se petrece în lumea albă, care e aceeaşi cu lumea în care trăim noi, deşi găsim în ea elemente ce aparţin domeniului supranatural. Astfel, vom găsi acele grădini cu pomi de argint sau aur, cu flori ce vorbesc între ele; vom găsi poduri de aramă, argint sau aur, care simt cînd trec peste un om rău ori un om bun; vom găsi palate din aceleaşi metale etc. etc.

Opusă lumei albe este lumea neagră, tărîmul celalalt, care se găseşte în fundul pămîntului, în care intri printr'o groapă adîncă sau printr'o peşteră, cu ajutorul frînghiilor de sute şi sute de coţi — sau într'o pădure întunecoasă cu codri uriaşi, sau în fundul mărilor, la capătul pămîntului ori unde

"şi-a înţărcat dracul copiii". Vom întîlni în basme şi lucruri mitice: păduri ale căror frunze se clatină cînd trece cineva prin ele şi copacii se cutremură de îndată ce calcă cineva, fără voia lor, prin ele; puţuri cu apă vie şi apă moartă. Natura însăşi în basme e personificată: soarele şi luna sînt fiinţe vii;copacii vorbesc cu Feţi frumoşi;florile se fac zîne; vînturile,bruma,gerul sînt personificate, vorbesc între ele; ziua şi noaptea de asemenea şi atîtea altele.Ştiţi că în basme adeseori munţii se bat cap în cap şi numai la anumite zile ale anului se opresc şi atunci eroul basmului profită ca să treacă printre ei.

Sîntem,deci,în plin animism.

Personagiile basmelor sînt fiinţe umane peste care domnesc împăraţi şi împărătese, ale căror domniţe sînt îndrăgostite mai totdeauna de Feţi-frumoşi. Moşnegii, babele, ciobanii etc. nu lipsesc, după cum nu lipsesc nici zînele,ielele,ur-

sitoarele ş.a. Dintre fiinţele monstruoase basmele sînt populate de uriaşi, pitici, căpcăuni, oameni pe jumătate animal şi jumătate om ("jumătate de om călare pe jumătate de iepure schiop"), smei...—aici sînt nevoit să fac o parantesă: majoritatea folcloriştilor au susţinut că zmeii nu sînt fiinţe umane, confundîndu-i uneori cu bălaurii. Intr'o lucrare, recent apărută, a mea iată cum am definit zmeul:

"Fiinţă fabuloasă, de care pomenesc basmele noastre, avînd chipul şi apucăturile de om, trupul acoperit de păr şi o coadă solzoasă; este de o mărime uriaşă, are o putere extraordinară, dar e cam slab de minte; locueşte împreună cu alţi smei, fraţi de ai lui, în palate sau în cetăţi aşezate în munţi sau în codri deşi, mai adesea pe tărîmul celălalt; smeii umblă totdeauna la vînat pe moşiile lor, călări pe cai năsdrăvani, cu cîte mai multe inimi, care îi înştiinţează de apropierea unei primejdii; îşi anunţă totdeauna sosirea acasă asvîrlind, dela o depărtare de cîteva mile, buzduganul cel greu care, după ce se izbeşte de poartă, sare pe masă şi se acaţă singur în cuiul din perete; se ivesc uneori oamenilor în chip de vînt sau de nor negru, mai ales cînd vin să fure cîte o fată de împărat, pe care o scapă apoi Făt-frumos, după ce omoară pe răpitor."

I.A.CANDREA: Dicţ.enciclp.ilus.1466.

Reese de aci că smeul trebue clasat printe ființele umane care populează lumea basmelor.

Inchizînd parantesa, adaug că mai găsim în basme arapi, care nu trebuesc confundați cu Arabii, jidovi, care nu trebue confundați cu Evreii, ei fiind niște ființe uriașe, înzestrate cu o putere herculeană. x)

Pe lîngă acestea se mai vorbește, foarte adesea în chip batjocoritor, în basmele noastre de Țigani, după cum foarte des ne întîlnim cu figurile lui Păcală și Tîndală. Ceva mai tîrziu, cu apariția elementului creștin în basme, găsim pe Dumnezeu plimbîndu-se pe pămînt însoțit de Isus Cristos, Sf. Petre ori Maica Domnului etc. toți în chip de oameni. Tot un element creștin, care joacă un rol deosebit în basme, este necuratul sau diavolul.

Notați bine că, numind aceste ființe umane din

x) Jidovii sînt ființe împrumutate de basmele noastre din basmele slave în care aceste ființe, ca și în basmele noastre de altfel, sînt niște uriași cu puteri extraordinare, care fac lucruri ce trec peste puterile omului obignuit; ca origine vezi vsl. židovinŭ; comp. bg. židŭ (pl. židove) = Evreu, uriaș.

lumea basmelor, nu am făcut nici o categorie de basme,deşi ştiţi, că avem diferite categorii de basme; unele în care supranaturalul este elementul predominant, altele în care supranaturalul lipseşte aproape cu totul, reducîndu-se la simple întîmplări,care nu au nimic nefiresc în ele. Mi-am dat sama de această diferenţiere,dar nu am făcut-o acum nefiind scopul nostru,pentru moment,acesta,ci evidenţierea personagiilor din lumea basmelor.

Am înşirat,fără să le epuisăm, diferite ființe umane pe care le găsim în basme; să vedem acum ce animale întîlnim?

Găsim cai năzdrăvani, care sînt prietenii Feţilor-frumoşi sau ai diferitor eroi ai basmului; găsim lupi,porci mistreţi,urşi,cerbi,vulturi enormi,corbi,scorpii,sgripţoroaice şi,în sfîrşit, bălauri. Deschid aici iar o parantesă,ca să vedem ce sînt bălaurii şi,dacă îi putem deosebi

de smei. Iată cum am definit bălaurul în "Dicţionarul ilustrat", apărut de curînd:

"Animal fantastic care, în închipuirea poporului are forma unui şarpe întraripat, acoperit cu solzi aurii; are mai multe capete (3,7 sau chiar 12) şi o mulţime de limbi ascuţite; gura e aşa de mare, încît monstrul sboară cu o falcă în cer şi una în pămînt şi poate înghiţi dintr'odată voinici înarmaţi, sau cerbi cu coarne; locueşte cu deosebire în apă, mai adesea în fundul unei fîntîni şi nu lasă să ia apă dintr'însa, afară dacă i se dă cîte o fată ca s'o mănînce"

Prin urmare nu vedem aci nimic omenesc aşa cum am văzut în smeu; bălaurul e o fiinţă din lumea animală. Un profesor din München a susţinut că bălaurul nu e altceva decît o reminiscenţă a animalelor care au trăit cîndva pe pămînt. Dar putem să ne închipuim că s'a transmis prin tradiţie, din generaţie în generaţie, caracteristicele unui animal dintr'o epocă în care omul nu apăruse? Răspunsul e evident negativ părerei de mai sus, fără să mai intrăm în alte chestiuni de detaliu.

Continuînd, să vedem care sînt isprăvile eroi-

lor basmului. Adeseori găsim lupte ale feţilor-frumoşi cu monştri; eroii străbat ţinuturi necălcate de picior de om; găsesc ceea ce e perdut şi ceea ce un om de rînd nu ar fi putut să găsească; aduc înapoi fetele răpite de smei ori bălauri; scot luna şi soarele din ghiarele bălaurilor şi le aruncă iar pe cer; fac să ţîşnească izvoare în locuri lipsite de apă; apoi, diferiţi eroi se metamorfosează în muşte, albine etc. şi ascultă sfaturile smeilor pe care apoi îi dovedesc în lupte.

Toate aceste isprăvi eroii le fac cu ajutorul zînelor ori al animalelor recunoscătoare. Ştiţi, din basmele pe care le-aţi citit, că un făt-frumos trecînd pe lîngă un furnicar nu-l striveşte şi în loc să-l calce îl ocoleşte; atunci împărăteasa furnicilor îşi scoate o aripă şi i-o dă spunîndu-i să o aprindă atunci cînd va avea nevoe de ea. Sau, o mreană, pe care găsind-o sbătîndu-se pe uscat a aruncat-o în apă, îi dă un solz cu ajutorul căruia,

în cas de nevoe, va chema peştii şi-l va scăpa dela vre-un năcaz ce a dat peste capul lui.
Pe lîngă aceasta, mai sînt ajutaţi de cai năzdrăvani, care îi sfătuesc tot timpul ce au de făcut.
Adesecri sînt ajutaţi de fiinţe monstruoase; de un Flămînzilă, care înghite 99 de cuptoare de pîne şi tot nu se satură, de un Setilă, care desfundă butoaiele şi le înghite conţinutul dintr'odată şi tot nu se satură, sau de Ochilă, de Sfarmă-piatră, Strîmbă lemne etc., care se unesc cu Făt-frumos ca să-l ajute în interprinderea grea pe care şi-a luat-o asupra sa. Un ajutor apreciabil le sînt şi talismanele, obiectele făcătoare de minuni, reduse la un biciu, cu care dacă plesneşte pe cineva îl transformă în stană de piatră, sau o căciulă, care purtată îl face invisibil ori armele (busduganul, paloşul etc.) de care se servesc şi care fac ca oştile împărăteşti duşmane să încremenească şi atîtea altele.

Dacă un povestitor a putut să spună cine sînt

eroii basmului, isprăvile care le fac ş.a. apoi, el nu poate să ne specifice locul unde se petrece acţiunea şi timpul cînd se petrece. Aţi văzut în ce stă precisarea: povestea s'a petrecut într'o ţară oarecare, „unde şi-a înţărcat dracul copiii" sau „peste 9 ţări şi nouă mări", cînd se luau lupii de gît cu mieii şi se sărutau înfrăţindu-se". Sînt diferite formule în basmele altor popoare care arată că amintirea despre epoca în care s'a petrecut acţiunea s'a şters cu desăvîrşire din mintea oamenilor; e aşa de îndepărtat timpul acela încît nime nu şi-l mai poate aduce aminte. "E o veche poveste..." spun Bretonii, ca şi Australienii şi alţii.

Intrebat un povestitor, cînd s'a petrecut cutare lucru din basm, îţi va răspunde: "într'o vreme cînd pisicile umblau cu pantofi", "cînd găinile aveau dinţi" — cum încep basmele slave — sau "cînd găina oua prin clonţ ori prin ghiare" etc. In cursul povestirei vom găsi adesea astfel de impreciziuni de timp:

copiii năzdrăvani cresc într'un an cît alţii în 9 şi la 3 ani ştiu mai multe decît un bărbat ş.a.m.d.

Tot aşa de puţin este precisat şi spaţiul. Locul unde se desfăşoară acţiunea este "peste nouă mări şi nouă ţări", sau "împărăţia lui Verde-împărat, care e la capătul pămîntului" etc. x)

Pe lîngă acestea numerele fatidice se întîlnesc foarte des în basme; predomină mai ales numerele 3, 7, 9 şi 12 Tatăl are de obicei 3 feciori sau 3 fete; eroul basmului săvîrşeşte 3 isprăvi sau, dacă face o singură ispravă, încearcă de 3 ori până să izbutească; capetele bălaurului sînt în deobşte 7 la număr; iar 12 este numărul fetelor de împărat, al zînelor etc.

Am văzut, pînă acum, care e acţiunea basmului, locul unde se petrece, timpul în care se desfăşoară, eroii care o săvîrşesc.

Să vedem acum ce este basmul? Mulţi folklorişti

x) Pentru ţărani noţiunea de "spaţiu" este foarte relativă. Dacă îl întrebi "cît e de departe cutare sat?" îţi răspunde: "o fugă de cal", sau "cît arunci cu piatra" etc.

confundă "basmul" cu "legenda". Cel mai harnic culegător de basme, P. Ispirescu, şi-a întitulat colecţia sa "Legendele sau basmele Romînilor", ceea ce denotă că, pentru dînsul, basmele şi legendele sînt acelaşi lucru.

"Basmul" este o povestire a unor întîmplări închipuite, ce nu au nici o basă istorică, pe cînd "legenda" se bazează pe un fapt istoric, păstrat prin tradiţie şi alterat, în cursul timpurilor, de imaginaţia populară.

Făcînd această deosebire între "basm" şi "legendă", noi nu ne vom ocupa de legende, ci numai de basme.

Printre cele dintîi colecţii de basme este aceea a lui Charles Perrault. Les contes de ma mère d'Oye, publicată în anul 1697. Pe acea vreme preocuparea de basme apărea ca ceva neserios, copilăresc şi, de aceia, Perrault publică colecţia sa sub numele fiului său. Abia mai tîrziu, la 1813, cînd fraţii Ja-

cob şi Wilhelm Grimm publică vestita lor colecţie, preocupările folkloriştilor încep să tindă spre un scop ştiinţific. Cercetările şi culegerile de mai tîrziu ofere un bogat material comparativ, din care se vede că basmele din colecţia fraţilor Jacob şi Wilhelm Grimm nu apar numai la Germani, ci şi la alte popoare; s'a văzut apoi că între diferitele elemente din basmele diferitelor popoare sînt asemănări isbitoare, ceea ce i-a făcut pe Reinhold Köhler să scrie, la 1865, următoarele:

" Si l'on considere dans son ensemble la masse des récits européens que nous possédons, on s'aperçoit bientôt que dans un seul pays sont relativement rares, mais que des recits d'un contenu essentiellement identique se rencontrent dans des régions très eloignées les unes des autres: par exemple, tel récit se raconte en Ecosse et en Transylvanie, tel autre en Lithuanie et à Naples... On pourait presque dire que celui qui a lu le recueil des frêres Grimm, ou quelque autre colection particulièrement riche, par exemple, le recueil des contes norvégiens d'Asbjörnsen et Moe, trouvera dans les autres collections de contes européens peu de choses vraiment neuves

în "Weimarer Beiträge zur Literatur und Kunst"

Plecîndu-se dela aceste asemănări isbitoare între mo-

tivele diverselor basme s'a căutat să se explice şi originea basmelor emiţîndu-se diferite teorii, de care ne vom ocupa în lecţiunea viitoare.

× + ×

3 februarie 1932.

Spuneam lecţia trecută că îndată după apariţia, în anul 1813, a colecţiei de basme a fraţilor Grimm, cercetările ştiinţifice în această direcţie încep în toate ţările. După astfel de publicaţii, lumea ştiinţifică e uimită de asemănarea pe care o constată între diferitele elemente ale basmelor din ţinuturile cele mai îndepărtate.

Fraţii Grimm, in special Wilhelm —căci el iscăleşte prefaţa — în a doua ediţie a colecţiei lor, publicată după cîţiva ani, constatînd asemănarea uimitoare între motivele diverse ale basmelor germane şi ale basmelor altor popoare, emite prima teorie cu privire la originea basmelor. E teoria

indo-europeană, arică sau ariană, care susţine că, după cum limbile europene sînt rămăşiţele prefăcute în decursul veacurilor ale unei singure limbi vorbite în Asia şi numită limba arică, tot astfel basmele sînt rămăşite păstrate prin tradiţie, din tesaurul de povestiri ale unui popor, care, în cursul anilor, s'a răspîndit în toate părţile ajungînd şi în Europa.

Timp de 50 de ani această teorie, care a găsit o mulţime de adepţi, a fost admisă cu toate că ea presenta unele lacune. Dacă fraţii Grimm, în diversele elemente pe care le-au găsit în basmele germane, au putut recunoaşte, ici-colo, cîte un element din mitologia greco-latină ori din mitologia diferitor popoare arice, putem noi admite că toate motivele basmelor europene sînt o rămăşiţă din epoca în care aveam de a face cu un singur popor, cu poporul aric? Sigur că nu!

Pe de altă parte, teoria fraţilor Grimm păcă-

tuește prin faptul că nu ține samă decît de elementele basmelor popoarelor indo-europene, excluzînd pe cele ale altor popoare primitive și, în fine, teoria lor nu atribue nici un rol imaginației și fantesiei creatoare a poporului.

Impotriva acestei teorii se ridică, cu 50 de ani mai tîrziu, Benfey, care,plecînd dela ultimele cercetări asupra limbei și literaturei sanscrite,x) emite teoria că toate basmele își au originea în India de unde s'au răspîndit în toată lumea,fie pe cale orală,la început, fie prin traduceri scrise, mai tîrziu.

Si această teorie,care și-a găsit mulți adepți pe acea vreme --între care și pe reputații folkloriști Reinhold Köhler și Emm.Cosquin --sufere aceeași observație ca și teoria fraților Grimm,

---

x) Franz Bopp își publicase Gramatica comparată a limbilor indo-europene (sanscrită,zendă,greacă,latină,germană...),iar Benfey însuși traduce în germană acea comoară de basme și fabule indiene,care e Pantschatantra.

anume că se greşeşte avîndu-se în vedere numai basmele indiene şi excluzîndu-se basmele celorlalte popoare.

In timpul din urmă însă teoria lui Benfey, numită si indianistă. a suferit o serie de observaţii din partea folkloriştilor, etnografilor şi antropologilor, care făcînd cercetări minuţioase la toate popoarele, culte şi semi-culte, au constatat asemănări izbitoare între elementele basmelor din Europa şi cele ale altor popoare; mai mult s'a constatat că la Egipteni, cu un mileniu şi ceva înainte de compunerea Pantschatantrei, s'au găsit basme asemănătoare cu cele din India şi dela alte popoare.

Plecîndu-se dela aceste constatări se emite teoria antropologică a basmelor, teorie adoptată de mai toţi folkloriştii în ziua de astăzi. Basmul nu mai e un împrumut de la Indieni, basmul nu mai e un produs al popoarelor primitive ariene, ci e un produs spontan aici, dincolo, aiurea, pretutindeni al aceluiasi

spirit simplist al omului primitiv, al omului din prima fasă a civilisaţiunei sau mai bine din primul stadiu al vieţei lui pe pămînt. Aceleaşi concepţii despre natură, lucruri şi fiinţe, aceeaşi interpretare a faptelor, aceeaşi imaginaţiune, aceeaşi fantesie o putem întîlni în mod independent la popoare care n'au venit nici odată în atingere şi să creeze astfel motive identice pe care le întîlnim în basmele de pe întreg globul pămîntesc. Am zis motive şi nu basme întregi. Unul e motivul altul e basmul. Motivul e materialul, cărămida, varul etc. din care se construeşte clădirea numită basm. Basmul e îmbrăcămintea completă alcătuită din stofă, aţă, nasturi etc. Acelaşi motiv poate fi identic la Hotentoţi şi la Siberieni, la Pieile-roşii din America şi la locuitorii din Ţara-de-foc. Basmul însă, în întregimea lui, e un complex de diferite motive şi niciodată — afară de casul unui împrumut dovedit dela un popor la altul — nu vom întîlni la două

popoare care n'au venit niciodată în atingere,două basme absolut identice.

Cu alte cuvinte, susţin adepţii acestei teorii, că mintea omenească în fasa ei primitivă e una şi aceeaşi pretutindeni şi ceea ce se poate naşte în mintea unuia mai tîrziu se poate naşte şi în mintea altuia, fără să fi fost vre-o atingere între ei. Bunăoară, în toate colecţiile de basme găsim următorul motiv: un şarpe, sau o broască care se însoară sau se mărită cu un fecior sau o fată de împărat; noaptea îşi aruncă învelişul şi devine un flăcău sau o zînă frumoasă,iar dimineaţă,cînd se scoală îşi reia pielea scîrboasă şi trăeşte aşa pînă ce o vrăjitoare sau un om de bine sfătueşte pe feciorul sau fata de împărat să ia peste noapte şi să ardă învelişul şi atunci acel şarpe, ori broască devine om ca toţi oamenii.
Acest motiv este foarte răspîndit, vă dau numai cîteva popoare la care îl găsim. Fără să mai in-

sist, amintesc că la noi întîlnim acest motiv foarte des. Apoi, în unele basme poloneze e vorba de o broa vrăjită, care fusese o prinţesă, şi al cărei soţ,după ce i-a ars pielea,trebue s'o găsească. In alt basm polones (Malinovski) mama asvîrle pielea de vacă în cuptor, iar fata trebue, cu încălţăminte de fier, ajutată de lună, soare şi vînt, să-şi găsească soţul. Intră ca gîscăreasă la nevasta prinţului dela care cumpără dreptul de a petrece trei nopţi în camera acestuia.

In alte basme franceze,broasca vrăjită e o prinţesă (Sebillot,Contes,I,9).

In Africa orientală,la tribul Safwa, Pitonul se introduse în colibă şi dormi. Pe cînd dormea,o fată se introduse în colibă şi zise: "Vreau să fiu nevasta pitonului." Şarpele luă fata şi deveni soţul ei. Intr'o noapte pe cînd dormea, fata se deşteptă şi văzu că şarpele îşi lăpădase pielea şi se făcuse om. Atunci luă iute pielea şi o aruncă în foc de arse.

A doua zi dimineaţa cînd pitonul se deşteptă, îşi căută pielea dar n'o găsi. De atunci şarpele rămase om ca toţi oamenii. (E.Kootz-Kretschmer, Die Safwa, II, p.97-98.).

Ce legătură poate să fie, ce contact să fi fost între popoarele europene şi cele din Africa pentru ca să găsim exact acelaşi motiv şi la unele şi la altele? Fără îndoială că nu putem vedea nici un contact între aceste popoare atît de îndepărtate între ele şi explicaţia apariţiei exact a aceluiaşi element şi la unele şi la altele trebue căutată în concepţia antropologică în sensul că diferite motive s'au născut spontan şi independent atît la noi cît şi la Africani şi din astfel de motive s'a născut basmul, pentru că basmul e format din mai multe motive legate între ele prin imaginaţia diferiţilor povestitori. Basmul nu e un cîntec care să-şi aibă un singur autor anonim şi care circulă cristalisat într'o formă anumită ca-

re chiar dacă e modificată,prin cîteva elemente nouă, totuşi poate fi reconstruit în forma lui primitivă; basmul e însă o îngrămădire de elemente diverse şi de aceia nu vom găsi un basm identic absolut la mai multe popoare; basmul,produs al imaginaţiei,este povestit de fiecare în felul lui, motive diverse din alte basme vin adesea să se adauge la basmul pe care îl povesteşte şi-l alterează astfel cu desăvîrşire.

Cu toate acestea şi basmul, ca şi cînteoul, este produsul unui singur autor, dar nu mai are stabilitatea pe care o are o bucată în versuri.

Cam aceasta este,în lini largi, teoria antropologică admisă de majoritatea savanţilor.

Acum de curînd s'a emis o altă teorie, sguduitoare prin îndrăzneala ei şi,din această cauză,nu cutezăm să ne pronunţăm asupra ei încă. E vorba de teoria geologului german Edgar Dacque dela universitatea din München. El susţine că basmele sînt produsele creerului omenesc dintr'o epocă în care nu exista ,decît un

mănunchi de oameni; deci el pune existenţa omului în legătură cu animalele fantastice care au trăit în epoca secundară. Plecînd de aci, Dacque crede că monştrii şi bălaurii din basme nu sînt altceva decît acele animale extraordinar de mari cu care omul a trăit în aceeaşi epocă, pentru că altfel nu ar fi putut avea cunoştinţă de ele.

Acestea sînt teoriile emise pînă acum asupra originei basmelor şi dintre care cea mai aproape de adevărul ştiinţific este, după cum aţi văzut, teoria antropologică.

x + x

10 februarie 1932.

Incepem astăzi analisa propriu zisă a basmelor, care constă în analisarea personagiilor, a lumei în care ele se mişcă şi mijloacele de care dispune eroul basmului pentru a duce la îndeplinire isprăvile sale.

Dacă examinăm basmele, vom vedea că majoritatea lor încep cu "A fost odată un împărat şi o împărăteasă". Din cele 41 de basme publicate de Ispirescu —pentru că în analisa basmelor vom lua ca punct de plecare colecţia lui, deşi nu e ştiinţific editată — 31 încep cu "A fost odată un împărat şi o împărăteasă", iar celelalte 10 vorbesc în cursul povestirei de aceste personagii.

De ce această predilecţie pentru "împărat" şi împărăteasă"? De ce nu se întrebuinţează "domn","vodă", "crai" etc.,cînd e ştiut că noi dela Aurelian încoace nu am mai avut împăraţi?

Iată explicaţia pe care am dat-o în cursul,făcut acum cîţiva ani, "Raporturi între limbă şi cultură":

"Termenul IMPERATOR a fost adoptat de împăraţii romani cu începere dela Caesar şi a continuat să designeze pe deţinătorii puterei supreme în imperiul roman pînă la sfărîmarea acestuia, ba şi mai tîrziu, a fost purtat multă vreme de împăraţii Bizanţului. In domeniul romanic de Apus, cuvîntul nu a lăsat nici o urmă în graiul poporului, căci cuvintele: empereur (fr.), imperatore (it.) etc.sînt savante sau semi-savante, după cum tot savante sînt şi numele de rè (it.), roi (fr.) etc.

Numai în Romania de Răsărit, găsim formele rom. împărat (mgl.ampirat) şi alb. mbret, păstrate în graiul poporului şi transmise din generaţie în ge-

nerație, de aceia care în Peninsula balcanică, au auzit de IMPERATOR, au cunoscut puterea sau isprăvile lui, au avut să se bucure sau să sufere în urma indulgenței sau străşniciei autorității sale. Nicăeri ca în Peninsula balcanică, numele de IMPERATOR, nu putea fi mai cunoscut, căci nicăeri ca aci poporul nu era pătruns sau, mai bine, copleșit de atotputernicia stăpînitorului țărei, denumit imperator, care deținea atît puterea civilă, cît şi cea militară şi religioasă.

Si acum se naşte întrebarea: Putea oare un astfel de termen să se perpetueze în mintea şi în graiul populațiunilor dela nordul Dunărei, unde s'a susținut, şi se mai susține de către unii, că ar fi leagănul națiunei romîne? Era oare cu putință ca popu- din provincia romanisată a Daciei, părăsite în voia soartei în anul 275, după retragerea legiunilor romane, să păstreze în amintirea lor şi să transmită, din tată în fiu şi din neam în neam urmaşilor, acest termen, pe care trebuiau neaparat să-l uite, după cum,

în mod inevitabil, se uită orice termen reprezentînd o noţiune care dispare cu timpul din mintea sau de dinaintea ochilor cuiva, şi despre care nu se mai vorbeşte nici odată?

Părăsiţi de cei care îi aduseseră în aceste locuri îndepărtate, nevoiţi să bejenărească prin munţi spre a fi feriţi de jafurile şi de sălbătecia năvălitorilor, ducînd o viaţă mai mult nomadă ca păstori, puteau oare populaţiunile dela stînga Dunărei să-şi amintească, după cîteva zeci de generaţii,

că ţara lor fusese odată şi odată sub stăpînirea unui IMPERATOR şi să păstreze cu sfinţenie amintirea despre un <u>împărat</u>, cînd vedem că în Apus, deşi populaţiunile au dus o viaţă relativ tihnită, au avut mai adesea prilejul să audă pomenind acest titlu al stăpînitorului imperiului, n'au mers pînă acolo încît să-i păstreze numele?

Dacă n'ar fi nici un element de convingere — şi sînt multe — că leagănul limbei romîne trebue cău-

tat la dreapta Dunărei, singur acest argument ar fi deajuns ca să dărîme toate obiecţiunile acelora care susţin teoria contrară."

Vream să dovedesc prin acest citat că păstrarea termenului de <u>împărat</u>, în graiul poporului, este explicabilă prin transmiterea lui din generaţie în generaţie, deci prin tradiţie.

Iată de ce întîlnim atît de des în basmele noastre vorbindu-se de împăraţi, împărătese, feciori de împărat şi fete de împărat.

Dar, în basmele noastre, împăratul şi împărăteasa nu au totdeauna copii. Cum ei, însă, au nevoe de un moştenitor care să perpetueze fie amintirea lor, fie să continue tradiţia domniei lor, apelează la fel şi fel de mijloace (vrăji, farmece, rugăciuni etc.) ca să aibă urmaşi.x)

In colecţia de basme a lui Ispirescu — pe care, cum am spus, o vom lua ca bază a studiului nostru —

x) In cîteva basme găsim şi oameni din popor care vor cu orice chip să aibă copii şi de aceia, ca şi împăraţii, recurg şi ei la fel şi fel de mijloace.

constatăm că,din cele 40 de basme,în 11 împăratul şi împărăteasa,moşul şi baba etc. nu au copii şi numai mai tîrziu — prin diferite vrăji şi rugăciuni sau prin "îndurarea lui Dumnezeu"—dobîndesc un copil (de pildă în basmele: "Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte","Aleodor împărat", "Voinicul cel cu cartea în mînă născut","Omul de piatră","Voinicul cel fără de tată","George cel viteaz","Zîna munţilor","Cotoşmanul năzdrăvan","Fiul vînătorului","Luceafărul de ziuă şi luceafărul de noapte"etc.).

Vorbind de împăraţi şi împărătese etc. care au cîte un singur copil, este interesant să vedem de cîţi copii se vorbeşte,în general, în basme.Am văzut că uneori e vorba de un singur copil (basmele citate),alteori au o singură fată (Voinicul cel fără de tată...) ori o fată şi un băiat ("Copiii văduvului şi epurele,vulpea,lupul şi ursul"). In alte basme (bunăoară "Fata moşului cea cuminte")

găsim două fete,dar nu din aceeaşi părinţi: una e a moşului şi alta a babei. Numărul copiilor mai des întîlnit în basme este trei,fie că găsim trei fete, fie trei băieţi (vezi de exemplu: "Broasca ţestoasă cea fermecată","Ileana Simziana",Porcul cel fermecat","Cei trei fraţi dornici" etc.). In basmul "Cele douăsprăzece fete de împărat şi palatul cel fermecat" împăratul şi împărăteasa au 12 fete.iar, în "Fata cu pieze rele" au 12 feciori şi o fată,care e piaza rea a casei. In "Fata săracului cea isteaţă" nu se pomeneşte numărul copiilor,ci se spune că "oamenii aveau o spuză de copii".

Trebuie să mai adăugăm că în unele basme ("Făt-frumos cu părul de aur","Făt-frumos cu carîta de sticlă","Dunăre voinicul") copilul nu e născut de împărăteasă sau de babă, ci e adus sau găsit într'un cosciug pe un lac sau în marginea unui rîu ş.a.m.d.

Pînă acum am văzut că personagiile basmelor le

formează împăraţi şi împărătese cu cîte unul,doi sau treĭ copii; rar întîlnim cîte doisprezece sau un număr neprecisat.

Personagiile basmelor nu sînt însă numai împăraţii şi împărătesele,ci si alte persoane de altă condiţie socială. Astfel găsim basme în care apar oameni simpli,după cum găsim unele în care se vorbeşte de argintari,cărora împăratul le dă să facă vîrtelniţe,cloşte ori pui de aur, găsim vînători,găsim apoi hoţi sau tîlhari etc. Aci trebuie să dau o explicaţie: în basme hoţitul sau tîlhăritul nu e socotit ca ceva detestabil,ci ca o meserie, o îndeletnicire ca ori care alta*. Astfel în basmul "Hoţul de împărat" se spune că un fecior de împărat după ce învăţase toate meşteşugurile din lume învaţă şi meşteşugul hoţesc.

* Voronca în "Credinţele şi superstiţiile poporului romîn" consacră zeci de pagini credinţelor poporului despre hoţit din care reiese că Romînul nu priveşte cu desconsiderare pe cei ce se îndeletnicesc cu furatul; şi cam acelaşi fel de a privi hoţia îl găsim la toate popoarele.

Citind diferitele colecţii de basme ne frapează un lucru şi anume: personagiile basmelor, în general, nu au nume. Dacă se vorbeşte de un împărat el nu se chiamă Ion, Niculae etc., ci cel mult Verde-Roşu-Impărat etc. Eroul basmului, de obicei, e numit Făt-frumos sau cu un nume neobişnuit (Aleodor, Prîslea, Dunăre etc.) în nici un cas cu un nume comun. Intr'un singur basm ("George cel viteaz") de Ispirescu găsim numele comun creştinesc de George, însă trebuie să ştim că acesta e un basm savant care a pătruns la noi din folklorul german.

Cam acestea sînt personagiile basmelor.

Ce făceau aceste personagii, în deosebi împăraţii?

Iată ce ne spune în această privinţă un basm:

"A fost odată un împărat. Acel împărat mare şi puternic bătuse pe toţi împăraţii de prin prejurul lui şi-i supusese, încît îşi întinse hotarele împărăţiei sale pe unde a înţărcat dracul copiii şi toţi împăraţii cei bătuţi erau datori a-i da un fiu d'al lor ca să-i slujească cîte zece ani".

Ispirescu: Legendele ....p.18.

Băgaţi de seamă: aceeaşi obscuritate, acelaşi vag, aceeaşi lipsă de precisie peste tot; a fost odată un împărat..., unde?, cînd?, cum îl chema? etc. nu se spune nimic.

Găsim uneori însă şi în basme reminiscenţe istorice pe care adeseori le putem fixa cu precisie. Astfel, chiar în citatul de mai sus vedem că împăraţii învinşi erau îndatoraţi să trimită învingătorului un fiu care să-l slujească zece ani. Se ştie că noi în repetate rînduri eram siliţi să trimitem Turcilor ca ostateci feciori de domn sau de boier, pentru ca aceştia să fie în siguranţă de vre-o eventuală răscoală.

Prin urmare, am fi tentaţi să vedem în această precisare o notă luată din istoria ţărei, din epoca în care suzeranitatea turcească se manifesta asupra noastră.

Cum domneau împăraţii? Cum se purtau cu supuşii lor?

Răspunsul ni-l vor da următoarele citate din basme:

"..el domni cu dreptate şi cu frica lui Dumnezeu,ocrotind pe cei săraci şi neasuprind pe nimeni,şi domnesc şi azi de n'or fi murit".

Ispirescu: Legendele...p.44.

"Toată lumea era mulţămită de domnirea sa,şi oamenii se făleau că le-au fost dat de sus ca să trăiască sub domnia sa".

Ibid.,p.56.

Cu ce se ocupau împăraţii?

Am văzut (p.36) că îndeletnicirea cea mai de samă a împăratului stă în luptele cu vecinii săi,faţă de care trebuie să-şi apere împărăţia ori chiar să şi-o mărească. Pe lîngă acestea el se mai ocupă cu treburile statului,pentru care ţine sfaturi cu sfetnicii săi. In timpul liber se ocupă cu vînătoarea etc.

Murind împăratul,trebuie făcută alegerea unui înlocuitor care,în basme, se face în chipuri difete de cele din lumea reală. Astfel în basmul "Cei

trei fraţi împăraţi" (Ispirescu) alegerea e făcută de un porumbel,ce sboară pe sus şi se aşează pe capulaceluia ce trebuie să fie împărat

"....alegerea se face aşa:

Dregătorii cei mari iau un porumbel alb nevinovat,îl încarcă cu cordele foarte frumoase, cu tot felul de feţe,îl aruncă în sus şi pe cine s'o lăsa porumbelul,p'acela îl face împăratul lor.Pe locul hotărît se adunase,încă pînă a nu se face ziuă,atîta lume cîtă frunză şi iarbă, de nu se mai putea mişca; şi bătrînul cu copiii abia găsiră şi ei un colţişor la o parte de unde să se poată uita şi ei.N'apucară să se aşeze bine şi auziră un sunet de bucium.Atunci se făcu o tăcere de se auzia musca sbîrnăind. Toată lumea ţinea ochii ţintă sus.

Aruncîndu-se porumbelul în văzduh,acesta ocoli pe d'asupra lumii şi veni de se puse drept pe capul băiatului celui mai mare.

Fiii de împăraţi şi de boieri cari veniseră cu gînd d'a fi aleşi,începură a striga că nu se poate,e greşală,nu e bun de împărat,şi altele,şi cerură ca să facă o a doua încercare.

Se înălţă dar porumbelul de a doua oră;şi de astă dată,fără nici un ocol veni şi se puse pe capul băiatului.Incă odată strigară fiii boierilor că nu se poate,şi cerură a treia încercare. Iară pe băiat îl băgară într'un sac şi-l duseră departe de lume.

La a treia înălţare porumbelul,după ce fîlfîi puţin pe d'asupra locului pe unde sta băiatul 'nainte,îşi ia sborul şi se duce de se pune tocmai pe sac.

Atunci toată lumea strigă într'o unire că a-

cesta este împăratul lor. Il scoaseră dară din sac şi-l duseră de-l aşezară pe tron, în sunetul buciumelor al surlelor şi al strigătelor de bucurie ale mulţimei adunate."

Acest fel de alegere este rar şi numai cînd împăratul nu are urmaşi.Cînd însă el are copii atunci alegerea se face dintre aceştia,dar nu după obiceiul ce se urmează în lumea reală,adică alegerea nu se va face în persoana fiului celui mai mare,ci se alege mai totdeauna fiul cel mai mic,ca fiind mai vrednic şi mai viteaz decît fraţii lui.

Cam acestea putem spune,în linii foarte largi, despre împăraţi ca personagii ale basmelor.

În ce priveşte fiii de împărat, trebuie să spunem că dacă e unul singur apoi acela este eroul basmului,iar dacă sînt trei sau mai mulţi eroul este cel mai mic dintre ei.

Toţi feciorii de împărat trebuie să ştie carte, pe care ei nu o învaţă ca ceilalţi copii,ci ceea ce alţii învaţă în 10-15 ani ei învaţă într'un an-doi.

Iată cîteva citate din basme care ne vor edifica:

"De ce creştea copilul d'aceia se făcea mai isteţ şi mai îndrăsneţ.Il dederă pe la şcoli şi filosofii,şi toate învăţăturile pe care alţi copii le învăţau într'un an,el le învăţa într'o lună..."
Ispirescu:op.cit.,pag.7.

"După ce se mări,îl puse de învăţă carte. El era aşa de silitor încît se mirau dascălii de dînsul cum de învăţa aşa repede. Ceiace învăţau ceilalţi copii într'un an,el învăţa într'o săptămînă. Ajunsese să nu mai aibă ce să-i dea să înveţe."
Ibid.,p.245.

Acelaşi motiv apare în basmele "Făt-frumos cel rătăcit","Aleodor împărat" de Ispirescu,"Petrea Făt-frumos" de Sbierea etc.

Insă,pe lîngă carte multă, feciorii de împărat trebuie să ştie "să răsucească buzduganul,să mînuiască sabia cu virtute şi să călărească ca un zmeu paraleu", trebuie să facă acte de vitejie ca să fie fala tătălui său, pentru că sînt şi fii de împărat "năzuroşi,tembeli şi deşuchiaţi" care aduc ruşine părinţilor.

Indeletnicirile fetelor de împărat sînt de altă

natură; ele trebuie "umbla cu furca.cu acul,cu războiul; să stie toarce.coase.tese" etc.* Trebuie să ştie apoi să gătească bucate bune,cu un cuvînt să cunoască toate îndeletnicirile ce le reclamă gospodăria unei case.**

Să vedem acum cum ne sînt presentate diferitele personagii ale basmelor sub raportul fisic,ca înfăţişare

In general,în basme eroii sau celelalte personagii ne sînt schitate în trăsături vagi,neprecise. Impăratul este,de obicei, un bătrîn "înalt la stat", bine făcut,măsurat la vorbă şi la faptă; feciorul împăratului e un tînăr chipeş, adeseori frumos ca soarele,iar fata de împărat tînără şi ea şi mai tot deauna de o frumseţe uimitoare.

* întocmai ca şi jupîniţele Domnilor noştri,care se îndeletniceau cu torsul,cusutul ţesutul etc.

** "Intr'una din zile ea îşi găti bucate.singură şi şedea la masă cînd doi din ceilalţi fii de împărat veniră să o vază.Şezură deci cu toţii şi mîncară. Atît de mult plăcură acestora bucatele,încît îşi lingeau buzele şi degetele cînd mîncau."
Ispirescu: op.cit.32.

Exemplificările, cu citate din basme, sînt în această privință foarte numeroase și ne este imposibil a le evidenția, chiar numai în măsură restrînsă.

=====
===
=

17 februarie 1932

Continuînd, vom vorbi despre familia eroului. Se pomeneşte adesea în basme de părinţii şi de fraţii eroului. Tata şi mama, fie că sînt împăraţi, fie muncitori, au mai adesea un rol neînsemnat şi nu apar de multe ori decît la începutul basmului, spre a arăta al cui fecior sau fată e acela sau aceea despre care se se va vorbi mai departe. Impăratul sau împărăteasa, perechea de muncitori sau ţigani, au de cele mai multe ori trei feciori sau trei fete, rar şapte, foarte rar doisprăzece. In toate casurile, ori-care ar fi numărul lor, totdeauna cel mai mic e eroul. Cînd sînt în număr de trei —trei fraţi bine în-

ţeles.– cei doi fraţi mai mari fac pe rînd încercarea de a izbuti în intreprindere,dar nu izbutesc şi atunci cel mic,adesea pipernicit, urît, slab, ajunge să ducă la bun sfîrşit ceea ce fraţii lui mai mari n'au putut să isprăvească. In unele casuri, fraţii mai mari ajută pe cel mic în acţiunea intreprinsă pînă la un moment dat; cînd văd,însă, că acesta izbuteşte să săvîrşească ceea ce ei nu au putut devin duşmanii fratelui lor mai mic,caută să se scape de el şi să-şi atribuie lor izbînda.

In alte basme se vorbeşte de doi fraţi care seamănă aşa de mult,încît toată lumea îi ia pe unul drept altul sau de doi fraţi care, dacă nu seamănă întru totul unul cu altul, sînt născuţi în aceeaşi zi,în urma unor leacuri luate de mamele lor,dintre care una e împărăteasă,iar cealaltă o simplă slujnică, bucătăreasă sau ţigană.

Sînt foarte numeroase basmele în care împără-

teasa,neputînd avea copii, apelează la fel şi fel de mijloace — ca vrăji,rugăciuni etc.(vezi şi p. 32.)— numai să aibă urmaşi. Astfel,fie că mînîncă dintr'un măr vrăjit, ori dintr'un peşte miraculos, din care gustă şi bucătăreasa sau slujnica, ea rămîne (ca şi cele ce au gustat) însărcinată.

In basmul "Măr şi păr" (Ion Pop-Reteganul: Poveşti ardeleneşti,IV) împărăteasa şi bucătăreasa, care a gustat din peştele pe care trebuia să-l gătească,nasc în aceeaşi zi doi copii, ce se asemănau între ei atît de mult încît nu era chip să-i deosebeşti pe unul de altul.Impărăteasa,de teamă să nu i se schimbe feciorul ei cu al bucătăresei, "înfieră cu un fier roşu pe Măr (aşa îl chema pe feciorul ei) la mîna dreaptă,ca să-l poată cunoaşte".

In loc de frate sau de fraţi, eroul are în alte basme una sau mai multe surori. Acestea,răpite de smei şi duse pe tărîmul celălalt,sînt scăpate

apoi de fratele lor pornit să le caute. Mai adesea tatăl şi mama eroului cu greu îi destăinuesc soarta nenorocită a surorilor lui şi cînd acesta se hotăreşte să plece să-le scape, lacrimile părinţilor lui, care-l roagă să nu-şi puie capul în primejdie şi să-i lase la bătrîneţe fără pic de mîngîiere, nu îl înduioşează de loc şi el porneşte să-şi ajungă scopul. Astfel, într'un basm, e vorba de un fecior de împărat care o vede pe mama-sa tot supărată şi întreabă ce are? Ea nu vrea să-i spuie. Feciorul află, însă pe alte căi, că a mai avut nişte surori mai mari ca el şi atunci spune mamei sale că vrea să mai sugă odată ţîţă şi pentru asta să puie ţîţa sub prag; ea îl ascultă; el dă atunci drumul pragului şi mama de durere mărturiseşte ce s'a întîmplat cu surorile lui. In urma acestei mărturisiri feciorul pleacă în căutarea surorilor.

Eroina basmului are adesea două surori care îi devin duşmane din invidie că cea mai mică dintre

ele a ajuns la o treaptă mai înaltă, fie că a luat-o împăratul de nevastă, fie că a devenit soţia unui boier mare.

Iată desvoltarea acestui motiv în basmul "Cei doi copii cu părul de aur" (I.Pop-Reteganul,II):

> "Odată împăratul a mers la muştră cu cătanele pe cîmp.Impăratul era îmbrăcat ca un general. Pe cîmp culegeau cînepă trei surori.Fetele acelea, necunoscînd pe împăratul,nici că se cugetau ca el să fie pe aci."

Atunci fata cea mai mare zise:

> "De m'ar lua pe mine diregătorul împăratului, toată curtea i-aş sătura-o cu o pită".

Cea mijlocie grăi:

> "De m'ar lua pe mine scriitorul împăratului, toată curtea i-o aş îmbrăca cu un fus de tort".

Iar cea mai mică,"care întrecea în frumseţe pe celelalte surori ale ei, şi care era ca luna între stele cu păr galbin ca aurul," zise şi ea:

> "Pe mine de m'ar lua însuşi împăratul,i-aş face doi feţi-logofeţi cu părul de aur,o fată şi un fecior, ca şi care în lume n'ar mai fi copii omeneşti să-i întreacă în frumseţe".

Impăratul, care le auzi, o ia de soţie pe cea mai mică,iar pe celelalte le-a luat "diregătorul" şi "scriitorul" împăratului.

Dar cele două surori mai mari au ajuns să fie nemulţămite şi "se ciudau toată ziua pentrucă au ajuns să fie supuse surorei lor mai mici". Duşmănia cu care o prigonesc acestea o face pe soţia împăratului să fie orcpsită de soţul ei. La sfîrşit însă, cînd sînt date la iveală toate uneltirile lor, ele sînt aspru pedepsite, iar împăratul "căzu în genunchi înaintea soţiei şi o rugă de iertare,sărutîndu-i mînile".

Acelaşi motiv îl găsim în "Doi feţi-logofeţi cu părul de aur"(I.G.Sbierea: Poveşti popcrale romîneşti,1886),în "Inşir'te mărgărite" (Ispirescu: op. cit.) etc.

Cînd eroul basmului este cel mai mic dintre fraţi el se căsătoreşte totdeauna cu fata cea mai mică dintre fetele împăratului şi tot cu

cea mai mică se căsătorește cînd eroul e singur în basm, cînd n'are alți frați și aceasta mai ales în basmele în care Făt-frumos e un om din popor,un voinic ales sau un cioban.

Motivul poate fi urmărit în basmele: "Ciobănașul cel isteț..","Poveste țărănească", "Tinerețe fără bătrînețe..." (Ispiescu: op.cit.)," Mintă-creață,Busuioc..", "Sucnă-Murgă" (Sbierea: lucr. cit.) etc.

Tatăl în basme își iubește totdeauna copiii. Cînd e împărat, grijile războiului și administrarea împărăției îl fac adesea să uite că a venit vremea să-și mărite fetele. Atunci apare eroul basmului, un voinic din popor care printr'o pildă meșteșugită îi aduce aminte de datoria lui de părinte. Impăratul,supărat la început de această îndrăsneală, se potolește și se gîndește la măritișul lor. Dacă tatăl în basme își iubește copiii totdeauna, nu totdeauna același lucru se

întîmplă cu mama. Adesea, din gelosie sau din alte motive, ea îşi persecută copiii şi-i goneşte de acasă (cf. "Mama cea rea",Reteganul,IV).Mai ales se întîmplă lucrul acesta, cînd mama e vitregă şi în deosebi cînd aduce şi ea în casă un copil propriu al ei, de cele mai multe ori o fată. Fata aceasta a mamei vitrege, departe de a avea darurile, frumseţea şi bunătatea de suflet a fetei bărbatului ei, va unelti împreună cu mamă-sa în toate chipurile ca să-i facă celeilalte viaţă amară şi s'o alunge în cele din urmă din casă.Acţiunea lor răufăcătoare se desfăşoară în tot lungul basmului, dar în cele din urmă dreptatea apare şi ele sînt pedepsite aşa cum merită. Aduceţi-vă aminte de basmele cu Sf.Vineri sau Sf.Duminecă în care fata cea bună şi harnică e răsplătită cu o ladă de aur,iar cealaltă e răsplătită cu o ladă cu şerpi şi cu tot felul de lighioabe, care o mînîncă şi pe ea şi pe mama ei.

Prietenii si dusmanii eroului. Printre prietenii eroului care îl ajută să ducă la bun sfîrşit interprinderea sa putem menţiona:

I. Fiinţe omenesti (un frate bun, un prieten devotat etc. cf. "Măr şi Păr", "Afin şi Dafin" etc.);

2. Fiinţe omeneşti cu puteri supranaturale (năzdrăvani), ca Ochilă, Păsărilă, Sfarmă-Piatră etc.

3. Fiinţe mitice (zîne) sau personificări ale zilelor săptămînei (Sf. Duminecă, Sf. Vineri etc.) sau, în sfîrşit, numele vîntului, lunei, soarelui etc.

4. Animale (în special un cal năzdrăvan care-şi însoţeşte stăpînul tot timpul, sau un lup năzdrăvan, un cîne, un urs, un iepure etc.); în această categorie o menţiune specială o au aşa zisele animale recunoscătoare (mamifere, păsări, peşti, insecte etc.), care, scăpate de Făt-frumos dintr'o primejdie oarecare, îi stau în ajutor în momentele grele prin care uneori acesta trece în săvîrşirea intreprinderei ce şi-a luat-o asupra-şi. Acestora le vom consacra un

capitol deosebit în studiul nostru.

Duşmanii eroului. Făt-frumos nu are numai prieteni, ci are şi duşmani şi încă foarte numeroşi. Aceştia caută prin toate mijloacele să-l stingherească în interpriderea lui şi vor adesea să-i răpuie capul. Printre ei putem cita:

1. Fiinţe omeneşti (înşişi fraţii lui, omul roşu, spînul (cf."Lupul cu cap de fier",Reteganul,III)

2. Fiinţe monstruoase sau cu puteri supranaturale (Statu-Palmă, Barbă-cot, smei, zîne răutăcioase, vrăjitoare etc.).

3. Animale monstruoase (gheonoaie,balaur etc.).

=====
===
=

2 martie 1932.

Vom vorbi astăzi despre animalele care apar în basme, despre rolul pe care îl joacă aceste animale în basme în legătură cu eroul basmului.

Dintre animale, cel care joacă cel mai insemnat rol este c a l u l. Aproape nu este basm în care eroul să nu fie întovărăşit de calul său năzdrăvan; eroul basmului nu poate face nimic fără ajutorul şi sfatul calului său.

Pentru ducerea la bun sfîrşit a unei intreinderi, eroul basmului nu pleacă la drum cu ori-ce cal, ci îşi alege un cal năzdrăvan. Alegerea lui se face, în general, prin două mijloace:

1 Făt-frumos îşi încearcă puterile cu toţi caii din grajdul sau herghelia tătălui său şi alege pe

acela pe care nu l-a putut trînti la pămînt:

"Făt-frumos se duse în grajdurile împăratului unde erau cei mai frumoşi cai din toată împărăţia, ca să-şi aleagă unul; dar, cum punea mîna şi apuca pe cîte unul de coadă îl trîntea şi astfel toţi caii căzură. In sfîrşit, aproape cînd era să iasă, îşi mai aruncă ochii odată prin grajd şi, zărind într'un colţ un cal răpciugos şi bubos; şi slab, se duse la dînsul: iar cînd puse mîna pe coada lui, el îşi întoarse capul şi zise:
— Ce poruncești, stăpîne? Mulţumesc lui Dumnezeu că mi-a ajutat să ajung ca să mai pue mîna pe mine un voinic.
Şi înţepenindu-şi picioarele, rămase drept ca lumînarea. Atunci Făt-frumos îi spune ce avea de gînd să facă..."

Ispirescu: op.cit. 7-8.

Tot calul cel mai jigărit, mai "răpciugos", mai "bubos" este ales de Făt-frumos şi în basmele: "Ileana Simziana" din colecţia Ispirescu, "Crăiasa zînelor" de I.Pop-Reteganul etc.

2 Făt-frumos merge în grajd cu o tavă plină cu jăratec; acela dintre cai, care se va apropia şi va înghiţi cu lăcomie jarul, acela va fi predestinat să însoţească şi să ajute pe Făt-frumos.

In basmul "Crăiasa zînelor" (Reteganul,II):

"...feciorul luă o trocuță cu ovăs și una cu jar și plecă către stavă. La troaca cu ovăsul ar fi tras stava întreagă, iar la cea cu jar veni foarte încet o mărțoagă,de gîndeai că o să cadă de slabă. Se uită lung fiul de împărat cum mîrțoaga îmbuca de cu lăcomie din jar, dar nu zise nimic, gîndea însă în mintea sa; dacă mă voi duce cu schiloada asta, nu stau bun că o să ajung departe; numai împrejurarea că mînca foc îl făcu să nu crează că mamă-sa l'ar fi păcălit. Calul însă își ridică capul și zise: "Drag domnul meu, știu ce gîndești, dar nu te teme, bun e Dumnezeu și bună minte ți-a dat de m'ai căutat, gată-te de cale, dar pînă atuncia mai dă-m un vrav bun de jar să mă satur, apoi îmi poruncește cum să merg: ca vîntul,ori ca gîndul."

Tot la fel e ales calul și în basmul "Ileana Simziana" (Ispirescu): i se dă calului "orz fiert în lapte dulce... și pe fiecare zi o baniță de jăratec", după care calul "se scutură odată și se făcu frumos, gras ca un pepene și sprinten ca o căprioară "(cf. acelaşi motiv în "Crăiasa zînelor"din Reteganul,II).

In interprinderea pe care o are de îndeplinit Făt-frumos, calul este aproape totdeauna un sfătu-

itor al stăpînului său:

"Dacă vei merge cu mine, îi zise calul, habar să n'ai; nu-ţi trebuie pe nimeni. Te voi sluji cum am slujit şi pe tată-tău. Numai să mă asculţi" ("Ileana Simzeana", Ispirescu).

"Fata asculta cu toate urechile şi făcu precum o învăţa calul, fiindcă văzu ea că toate învăţăturile lui îi ies în bine şi din cuvîntul lui nu se abătea" (Ibid.).

Acelaşi motiv în basmul "Făt-frumos cu părul de aur" (Ispirescu):

"Băiatul băgă la cap toate zisele calului şi de cîte ori avea cîte ceva greu de făcut, chema calul şi-i da ajutor."

Sînt împrejurări în care calul nu poate să-şi însoţească stăpînul; atunci el e lăsat undeva, în îngrijirea cuiva şi Făt-frumos pleacă numai cu frîul şi, cînd are nevoie de cal, scutură frîul şi calul apare imediat:

"Drag domnuţul meu, ia-mi frîul din cap şi-l pune bine şi cînd vei avea lipsă de mine, numai scutură frîul, că eu voiu fi la tine."

In alte împrejurări în unele basme, Făt-frumos nu are cal, dar posedă un frîu care i-a fost

dat de către un binevoitor şi din care,scuturîndu-l, apare un cal:

> "... atunci îşi aduse aminte de vorbele bătrînului şi se sui în pod unde găsi frîul;îl scutură, şi iată că veni un şoimulean aripat şi stînd înainte..." ("Făt-frumos cu părul de aur",Ispirescu).

Tot astfel, în basmul „Făt-frumos cu carîta de sticlă" (Ispirescu) după ce "băiatul scutură frîul apare un armăsar cu şase aripi."

Deduceţi din cele spuse pînă aici asupra calului că în basme acest animal e năzdrăvan: ştie totul ce a fost şi totul ce va fi, niciodată nu va sfătui pe Făt-frumos să facă un pas greşit.In casuri rare el ezită:

> "...cînd zări o cosiţă de aur, opri calul şi îl întrebă dacă este bine să o ia, ori să o lase locului. Calul îi spuse:de o vei lua, te vei căi; de nu o vei lua, iarăşi te vei căi; dar mai bine este să o iei. Fata o luă,o băgă în sîn şi plecă înainte" ("Ileana Simziana" Ispirescu).

I.Pop-Reteganul în basmul "Dreptatea şi strîmbătatea" vorbeşte de un cal şolomonar:

"Acum şapte ani a fătat iapa popii un mînz,dar mînzul e şolomănar şi cum s'a ivit el pe lume, în satul unde s'a ivit şi unde trăieşte au secat de tot izvoarele".

Reteganul face confusie între solomonar şi năzdrăvan. Şolomonarii, de fapt, sînt nişte fiinţe omeneşti care au o putere extraordinară (deslănţuie furtuni şi uragane, aduc şi alungă grindina, aduc ploi sau secetă etc. etc.) cîştigată prin citirea unei cărticici ce se află numai la şolomonarul cel mai bătrîn. Şolomonarii (de importaţie orientală, de la împăratul Solomon),adică oameni foarte învăţaţi,care ştiu totul, au pătruns şi înbredinţele poporului care vede în ei fiinţe extraordinare, atotştiutoare. Cum există o deosebire evidentă între şolomonar şi năzdrăvan şi cum nu găsim calul năzdrăvan decît în acest basm,credem că Reteganul a făcut o confusie, aşa cum am spus mai sus.

In unele basme, calul,în afară de puterea lui năzdrăvană, are şi puteri miraculoase. Bunăoară,

poate să dea afară dintr'însul galbeni. Astfel, în basmul lui Reteganul, „Ganul Ţiganul, Dumnezeu dă unui Ţigan un cal învăţîndu-l să-i zică:

Scump cal
Din Ardeal
Dă-mi bani
Gologani
Taleri laţi
Galbeni spălaţi

şi atunci calul varsă tot felul de galbeni din el, din care poţi folosi cîţi vrei, iar ceilalţi cît rămîn, îi va sorbi iar, dacă vei zice:

Soarbe banii
Gologanii
Ce-au rămas
Iar pe nas.

Trebuie să mai observăm că în basme caii nu au splină ori rînză. După credinţa poporului dacă alergi mult crapă rînza, plesneşte splina şi cum, în basme, calul trebuie să ducă pe Făt-frumos "ca gîndul", ori "ca vîntul", nu poate să aibă splină.

Intr'un basm de Ispirescu, "Ileana Simziana", calul nu are splină.

Alteori, aşa cum găsim în basmul Făt-frumos zălogit" (Reteganul, I), calul are mai multe rîn-

ze pentru ca în casul că-i crapă vre-una să aibe altele de reservă.

Vedeţi, fără să fi dat toate exemplele din basme, rolul important pe care îl joacă acest animal în basme.

Un alt animal care apare şi el destul de des în basmele noastre este c a p r a . Ea apare însă numai ca hrănitoare a pruncului găsit fără mamă:

"Prin preajma locului aceluia trăia un pustnic, într'o văgăună. Acel pustnic avea o capră şi el după sufletul lui. Ea venea totdeauna spre a se adăpa la apele cele limpezi ale fîntînei. Intr Intr'una din zile, păscînd pe ici pe colea, se apropie de stuful cu flori. Cum dete de copil, se duse lîngă dînsul, începu să-l lingă şi să-i apropie ugerul de guriţa copilaşului. Acesta cum simţi, începu să sugă, şi supse pînă ce se sătură bine şi aşa dor prinse capra de copil, în cît o lună de zile, nu se despărţi de el."
("George cel viteaz", Ispirescu)

L e u l apare, în basme, ca animal trimis de Dumnezeu să sape groapa unui pustnic. Il găsim aşa dar, în două basme de Ispirescu ("Făt-frumos cu carîta de sticlă" şi "Făt-frumos cu părul de aur") care dealtfel se aseamănă între ele.

Alt animal mamifer pe care îl întîlnim în basme este c e r b u l , în care se preface Făt-frumos atunci cînd bea apă dintr'o urmă de cerb. In basmul "Cerbul" (Reteganul,I) sora eroului îşi sfătueşte fratele, care vrea cu orice chip să bea dintr'o urmă de cerb:

"Nu bea,frate dragă, că 'ndată ce beai, te face Dumnezeu cerb şi mari năcazuri vor veni peste noi,că vor năvăli puşcaşii peste tine şi te vor împuşca."

Fratele,Tirion, nu o ascultă şi bea apă; îndată se preface însă în cerb.

P i s i c a joacă şi ea un rol destul de însemnat în basme şi,în special, în basmul "Cotoşman năzdrăvan", care e cunoscut de toată lumea: unui copil orfan nu-i rămăsese nimic dela părinţii săi, ca avere, decît un cotoşman. Acest cotoşman,care era năzdrăvan, face ca acest copil orfan şi sărac să ajungă împărat; aceasta pentru că micul copil l-a îngrijit şi hrănit cît a fost neajutorat.

S c r o a f a are în basme un rol corespunzător înfățișerei ei; niciodată ea nu va fi ajutoarea eroului, ci va fi totdeauna asociata dușmanului acestuia, în special asociata smeului. In basmul "Poveste țărănească" (Ispirescu) puterea unui smeu este închisă într'o scroafă:

"Puterea mea, zise el, stă într'o scroafă care se tăvălește cît e ziulica într'o lăcoviște da lapte dulce. In scroafă este un epure, în epure o prepeliță și în prepeliță sunt 3 viermi.Aceștia sunt puterea mea."

In alt basm ("Voinicul cel fără de tată") Ispirescu ne vorbește de o scroafă care trăiește pe sub pămînt și al cărui purcel e bun de leac.

Pe lîngă acestea mai apar în basme lilieci,șoareci, bufnițe si alte animale în care uneori se întruchipează duhuri necurate. Așa, într'un basm din Ispirescu ("Voinicul cel cu cartea în mînă născut") este vorba de un copil căruia i-au prezis ursitoarele că la vîrsta de 15 ani va fi răpit de duhuri necurate. Tatăl copilului aude în-

să prezicerea ursitoarelor şi,cînd copilul împlineşte 15 ani, strînge poporul în biserică unde împreună cu preotul se roagă lui Dumnezeu pentru alungarea duhurilor necurate. A doua seară însă, copilul este răpit chiar din mijlocul poporului de către un călugăr care se înalţă cu el în văzduh. Copilul însă,citeşte din cartea cu care se născuse în mînă pînă ce călugărul îi dă drumul pe pămînt.

Am vorbit pînă acum de animalele mamifere care apar în basme; în lecţiunea viitoare vom vorbi de păsări.

=====
===
=

9 martie, 1932.

Am vorbit lecţiunea trecută despre animalele mamifere care apar în basme; astăzi vom vorbi despre p a s ă r i.

In basmele noastre, ca şi ale altor popoare se vorbeşte foarte des despre un î m p ă r a t al pasărilor sau despre o c r ă i a s ă a pasărilor.

Astfel, în basmul "Lupul cel năzdrăvan şi Făt-frumos" publicat de Ispirescu, împăratul pasărilor vine în grădina împăratului si fură merele de aur; mulţime de pasnici păzeşte grădina cu mărul de aur şi totuşi merele dispar; atunci, feciorul cel mai mare al împăratului — căci a-

vea trei — roagă pe tatăl-său să-l lase să păzească ele merele de aur. Impăratul îi dă voie, dar în zadar: merele au dispărut. Cere voie şi feciorul al doilea, dar păţeşte şi el aceeaşi ruşine pe care o păţise fratele său mai mare. In cele din urmă, fiul cel mai mic roagă şi el pe împărat să fie lăsat şi el să pîndească. Cînd auzi, împăratul rîse, dar după multe rugăminţi se înduplecă şi îi dă şi lui voie, cu gîndul că şi el va păţi ca şi fraţii lui. Şi, cum se întîmplă aproape totdeauna în basme, feciorul cel din urmă reuşeşte ceea ce fraţii lui mai mari nu izbutiră. El reuşeşte să afle cine e hoţul —împăratul pasărilor— pe care nu îl poate însă prinde. După ce, a doua zi, aduce împăratului merele de aur, se hotăreşte să plece în căutarea hoţului pe care îl rănise. Merge el cale lungă, pînă ce ajunge într'o pădure unde întîlneşte un lup "groaznic de mare şi cu fruntea de aramă". Făt-frumos

vrea să-l săgeteze, dar lupul se roagă să-i cruţe viaţa că-i va fi de folos vre-odată. Feciorul de împărat îl ascultă şi îi spune ce caută el. Atunci "lupul îi zise că hoţul este împăratul păsărilor. Că el cînd venia a fura merele,aduna păsările cele mai agere la sbor şi cu ele în stol venia de le culegea. Că acea pasăre se află în împărăţia dela marginea acestei păduri. Ii mai spuse că toată megeşia se vaită de furturile ce făcea ea poamelor de prin grădini şi îi arătă cel mai lesnicios şi mai apropiat drum pînă la cetatea unde era împăratul păsărilor, dîndu-i şi un merişor, care-i va fi de mare folos cînd se va afla la vre-un necaz.

Făt-frumos...... ajunse la cetatea în care se afla acea pasăre. Cercetă prin cetate şi i se spuse că împăratul locului o ţine într'o colivie de aur din grădina sa"

Ajutat de calul său Făt-frumos ajunge în gră-

dina în care se afla colivia cu pasărea, dar

"Cînd puse mîna pe colivie, odată ţipă pasărea şi cît ai zice meiu se văzu înconjurat de o mulţime de păsări, care mai mici, care mai mari, ţipînd pre limba lor. Si atîta larmă făcură, încît se deşteptară toţi slujitorii împărăteşti. Si viind în grădină, găsiră pe Făt-frumos cu colivia în mînă; şi păsările dîndu-se la el să-l sfîşie, iar el apărîndu-se."

Basmul continuă apoi cu diferitele isprăvi pe care a trebuit să le săvîrşească eroul pentru a putea ajunge la ţinta dorită.x)

Am insistat cam mult asupra acestui basm pentru ca să vă daţi seama de rolul pe care îl joacă păsările în basme.

---

x) Acest motiv al "merelor furate" e foarte răspîndit în basmele tuturor popoarelor. Il găsim în mitologia grecească, unde e vorba de o grădină a Hespidelor, în care merele de aur, păzite de un balaur, sînt furate de Hercule. Acelaşi motiv îl găsim în folklorul albanes, frances, croat, rutean, rusesc etc. La noi motivul apare în basmele: "Prîslea şi merele de aur" (Ispirescu), "Zîna apelor cea de aur" (Schott), "Portocalul şi bălaurul" (Mera) etc. etc.
(cf. L. Săineanu, Basmele romîne, 424)

In alte basme, bunăoară "Arăpuşca" de N.D.Popescu,Carte de basme..., e vorba de un împărat al ciocîrlanilor sau de un împărat al porumbeilor (Fiul vînătorului, de Ispirescu), iar în basmul "Voinicul Parison" (I.Pop-Reteganul) e vorba de o crăiasă a pasărilor.

In basmul "Pasărea măiastră" de Ispirescu e vorba, aşa cum arată şi titlul, de o pasăre măiastră, adică năzdrăvană. Iată pe scurt conţinutul basmului:

Un împărat, care avea trei feciori, vrea să zidească o mănăstire de o frumseţe rară; ajunge cu ziditul pînă la turn, pe care nu-l poate sfîrşi, deoarece se surpa. Dă veste în ţară să vie cei mai dibaci meşteri ca să zidească turnul. Totul în zadar, nime nu poate să-l isprăveascá. Intr'o noapte împăratul visează că dacă va aduce pasărea măiastră şi o va aşeza în turn, atunci biserica se va putea sfîrşi. Cei trei feciori ai împăratului,

cărora tatăl le spusese visul, încearcă pe rînd să aducă pasărea măiastră. Reușește cel mai mic, dar ceilalți frați, printr'o faptă urîtă, ajung să aducă ei pasărea împăratului. In cele din urmă, fapta celor doi frați mai mari e descoperită și iese la iveală că cel care a găsit pasărea măiastră a fost feciorul cel mai mic.

Mai găsim destule basme în care apare pasărea măiastră (bunăoară, în "Petrea și vulpea" de I.Măldărescu, Din șezători—basme—, sau în "Sora și Fratele" de N.D.Popescu etc., dar nu mai găsim nici un basm în care se fie vorba de neputința de a zidi o mănăstire pînă ce nu vine pasărea măiastră să stea, prin presența cuibului său, într'ajutor. E un motiv —pe care îl mai găsim în balada "Mănăstirea Argeșului"— și care trebuie să fie o infiltrație streină la noi.

Pînă acum, ați văzut că, ocupîndu-ne de paseri —și nu am analisat toate basmele în care

ele apar— am vorbit numai despre apariţia pasări-lor, luînd această noţiune ca nume generic; nu am specificat nici un nume de pasăre, ca vultur, corb etc., care deasemenea apar foarte des.

Foarte des se vorbeşte în basme despre vulturi. Astfel, în "Dreptate şi strîmbătate" de I. Pop-Reteganul, e vorba de un om care a fost orbit de tovarăşul său de drum; părăsit de acesta el se odihneşte sub un copac. Peste noapte auzi vorbind trei pasări năzdrăvane (vom vedea că sînt vulturi), fiecare spunîndu-i ce trebue să facă pentru a-şi recăpăta vederea, pentru a se îmbogăţi etc. Omul face aşa cum l-au sfătuit pasările şi-şi recapătă vederea şi ajunge cel mai bogat om din sat. Cel care îl orbise, aflînd de cele întîmplate, veni la dînsul şi-i ceru să-l orbească, crezînd că şi lui i se va întîmpla ca şi tovarăşului său de altă dată. Dar, cînd se aşeză la cruce şi-şi aştepta norocul,

"Cam pe la miezul nopţii auzi şi el ceva vîjeitură în vînt şi i se păru, că ceva s'a lăsat şi s'a aşezat pe cruce. Tot vine cîte-o matăhue, una după alta, vreme de o jumătate de ceas şi se tot aşează pe cruce, de se clătina crucea cu ele. Erau vulturii năzdrăvani, mai morţi de foame. Nevoiaşul de orb nu-i vedea, oi-i auzea bine, cînd se slobo-ziau pe cruce şi cînd începură a vorbi cu glas omenesc. Unul zicea: "Fraţilor, care pe unde aţi umblat, de cînd ne-am despărţit şi ce aţi văzut şi auzit, spuneţi-vă fiecare păţăniile, că şi eu apoi vă spun ale mele". Atunci alt glas se auzi răspunzîndu-i: "Bucuros, frate, dar mi se pare, că pe aci pe aproape este un om păcătos şi viclean care ne spionează, haidaţi să ne mîntuim de el apoi ne mai putem sfătui. La vorbele acestea, nici din puşcă nu iese glonţul mai repede de cum se repeziră vulturii asupra golanului de jos şi-l sfăşiară cît a-i bate în pălmi şi într'o minută-l şi mîncară, de nu rămase nimic din el."

In basmul "Sucnă-Murgă" (Sbiera) vulturii a-jută pe Făt-frumos în isprăvile sale, pentru că acesta le-a promis trei stîrvuri de smei. In "Fata babei şi a moşneagului", tot de Sbiera, nişte vulturi ajută pe fata moşneagului să culeagă un sac de bob etc.

Nu mai înmulţim exemplele, care ne-ar răpi

prea mult timp, ci trecem la o altă pasăre, care apare iarăşi foarte des în basme.

E vorba de corb, care ajută pe erou pentru că acesta îi dăduse nişte stîrvuri de smei ca să le mînînce (v. basmul "Nintă-creaţă, Busuioc şi Sucnă-Murgă, de Sbierea).

In "Aripă frumoasă" de I. Pop-Reteganul, corbul ajută pe erou în lupta lui cu smeii, aducîndu-i apă în cioc.

In "Cei trei împăraţi" de Ispirescu întîlnim o găină oua în fiecare zi cîte un ou de diamant, încît, în scurt timp, omul se îmbogăţi de nu îi venia să creadă.

Foarte adesea apar în basme porumbei al căror rol este totdeauna plăcut.

In basmul "Cei trei fraţi împăraţi" (Ispirescu) porumbei sînt întrebuinţaţi pentru alegerea împăratului (vezi şi pag.38-40).

In "Fiul vînătorului" (de Ispirescu) şi "Floa-

rea și Florea" (de Stăncescu), porumbeii —cunoscători ai drumurilor— arată eroilor drumul pe care trebue să-l urmeze pînă ce vor ajunge la locul dorit.

In "Fata babei și a moșneagului" (de Sbiera) și "Porumbeii Ilenei Cosînzenei" (de S.Fl.Marian) aceste paseri ajută fetei urgisite să îndeplinească anumite sarcini pe care i le da mama vitregă (să culegă un sac de mac sau mazăre etc.).

In multe basme, diferite paseri iau sub aripa lor protectoare copiii pe care, cine știe din ce causă, mama lor i-a părăsit sau i-a pierdut.

Astfel, în "Legenda vulturilor" (S.Fl. Marian), un vultur și o vulturoaică hrăniau zilnic pe un copil și o copilă, pe care părinții lor i-au părăsit într'o pădure.

Deasemenea găsim basme în care copiii sînt hrăniți de corbi, de porumbei, chiar de sgripțoroaice etc. Asa în basmul "Băiatul bubos și

ghigorţul",publicat de Ispirescu, vedem un vultur, care "venia în toate zilele şi aducea demîncare" unui copil pe care mama sa îl părăsise într'o pădure. In acelaşi basm, copilul se împretineşte cu un <u>cocor</u>:

> "...copilul coborîndu-se din copaciu,o apucă rasna pe cîmp. In cale se întîlni cu un cocor. Cum îl văzu, se împretini cu el. Cocorul,dînd peste o aşa bunătate şi frumseţe de copil, nu se mai îndură a se deslipi de dînsul şi trăiau împreună în cuibul lui."

Tot atît de des, poate chiar mai des, apar în basme şi <u>p e ş t i i</u>.

Şi peştii, ca şi pasările, au un <u>împărat</u> sau o <u>crăiasa</u> a lor (cf. basmul "Roşu-Impărat si Alb-Impărat",publicat de N.D.Popescu, "Impăratul peştilor", publicat de Stăncescu etc.), care pentru binele ce i l-a făcut eroul —cruţîndu-i viţa sau aruncîndu-l de pe uscat în apă— îl ajută în diferitele isprăvi pe care le face.

De cele mai multe ori însă, peştele are o facultate cu totul deosebită: mîncat de împărăteasă sau de ori ce femee, o lasă îngrunată.

In basmul "Luceafărul de ziuă şi luceafărul de noapte", bunăoară, e vorba de un împărat şi o împărăteasa care, neavînd copii, au întrebuinţat toate mijloacele (rugăciuni, vrăji etc.) ca să aibă cel puţin un urmaş. După multe rugăciuni, Dumnezeu se arătă împărătesei în vis şi zise:

> "Rugăciunea voastră am auzit-o şi vei face un copil cum nu se mai află pe faţa pămîntului. Mîine să se ducă împăratul, bărbatul tău, cu undiţa la gîrlă şi peştele ce-l va prinde să-l găteşti cu mîna ta şi să-l mîncaţi."

Cînd se făcu ziuă, împărăteasa spuse împăratului visul. Acesta

> "se duse la părău gîfăind, aruncă undiţa şi nu trecu mult, şi văzu pluta undiţei mişcîndu-se. Trase undiţa; cînd, ce să vezi: un peşte mare, cu totul şi cu totul de aur, doară că nu-i căzu leşin de bucurie. Dară-mi-te cînd îl văzu împărăteasa?

Găti împărăteasa singură cu mîna ei peştele şi mîncară. Ea îndată se simţi însărcinată.
Roaba care ridică masa văzu pe talerul împărătesei un os de peşte, şi o bătu gîndurile să sugă acel os, ca să ştie şi ea gustul bucatelor gătite de împărăteasă.
Cum supse osul, se simţi şi ea însărcinată.
După nouă luni născu împărăteasa, ziua, un copil frumos, frumos, ca un îngeraş. Peste noapte născu şi roaba un copil, aidoma cu al împărătesei încît nu aveau deosebire unul de altul etc."

In "Măr şi păr" (I.Pop-Reteganul), pe lîngă împărăteasă şi bucătăreasă care au mîncat un astfel de peşte, rămîne însărcinată şi căţeaua, căreia i se svîrlise oasele.

Alteori, ni se vorbeşte de o mreană în corpul căreia se găseşte o covăţea, care dacă se umple cu apă, aceasta se transformă în galbeni.

"Băiatul intră cu plasa în gîrlă. Bătu în sus, bătu în jos şi peşte să prinză, cîtuşi decît.
Tocmai era să se lase de pescuit cînd văzu o mreană. Mreana fugi, el după ea, pînă îi veni bine şi aruncînd plasa, o încîlci într'însa şi o trase la margine.

Văzu el că mreana era cît să le ajungă de două zile. Se bucură în inima sa, că făcuse o treabă cum se cade!

Se puse deci de o curăţă de solzi; o spintecă, îi scoase măruntaiele. Cînd în loc de lapţi, ce să vezi? ceva ce nu semăna a nimic; luă el acel ceva, îl spălă, şi rămase un fel de covăţică mititică de piatră.

--Bună este şi asta, zise el, să am cu ce bea apă.

Şi îndată şi luă o leacă de apă cu dînsa să bea. Cînd s'o ducă la gură, ea era plină cu galbeni...."

("Cei trei fraţi împăraţi", Isp.)

In basmul aromîn "Servitor pentru trei ani trei bani" (cf. Şăineanu, Basmele romîne, 639) peşti caută şi găsesc un inel pierdut în mare.

×

× ×

1932.

In lecţiunea trecută am spicuit cîteva exemple din care să se poată vedea rolul pe care îl au în basme pasările şi peştii

Vom continua astăzi, ocupîndu-ne de r e p t i l e.

In primul rînd ne vom ocupa de acea reptilă monstruoasă, de care am mai vorbit în repetate rînduri, de balaur Acest monstru apare foarte des, nu numai în basmele noastre, ci în basmele tuturor popoarelor. In mitologia grecească el apare deasemenea foarte des. Astfel, lîna berbecului năzdrăvan pe care Iason trebuia să o aducă unchiului său Pelias, e păzită de un bălaur înfricoşetor; grădina Hesperidelor, în care

cresc mere de aur, este deasemenea păzită de un balaur înspăimîntător etc.

In basmele noastre el apare mai adesea ca păzitor al unei fîntîni din care nu lasă pe nimeni să ia apă pînă ce nu-i dă, pentru mîncare, o fată, un om etc.

> "La noi, se spune în basmul Copiii văduvoiului și iepurele, vulpea, lupul și ursul, publicat de Ispirescu, se află numai o fîntînă. In ea e sălașul unui balaur mare; și el lasă să ia apă numai pe cei ce dăruie cîte un cap de om."

Acest motiv este foarte răspîndit în basmele noastre. Il găsim, pe lîngă basmul amintit, în basmele "Balaurul cel cu șapte capete" (Fundescu), "Măr și păr" (I.Pop-Reteganul), în colecțiile fraților Schott, Sbiera etc.

In alte basme (bunăoară, "Balaurul cu șapte capete" de Ispirescu), se vorbește de un balaur mare, care

"...avea şapte capaete, trăia într'o groapă şi se hrănia numai cu oameni. Cînd eşea el la mîncare, toată lumea fugea, se închidea în case şi sta ascunsă pînă ce-şi potolea foamea cu vre-un drumeţ pe care îl trăgea aţa la moarte. Toţi oamenii locului se tînguiau de răutatea şi de frica balaurului. Rugăciuni şi cîte în lună şi în soare se făcuseră, ca să scape Dumnezeu pe biata omenire de acest nesăţios balaur, dară în deşert."

Vom vedea, cînd vom vorbi de "isprăvile eroului", de "luptele lui cu balaurul", că "biata omenire" e scăpată de această pacoste prin luptele crîncene ale lui Făt-frumos cu balaurul care, în cele din urmă, e răpus.

Foarte adesea, 'n basme, balaurul e confundat cu un şarpe monstruos şi povestitorul ne vorbeşte cînd de şarpe, cînd de balaur (v. basmul "Copiii văduvoiului..", publicat de Ispirescu).

Aţi putut vedea din cele spuse pînă aici că balaurul e un monstru care nu are un singur cap,

mai multe; balaurul are 12 capete în basmele: "Petru Firicel" (Schott), "Balaurul cu 12 capete" (Fundescu) etc. în basmele "Fata din Dafin" (N.D.Popescu), "Balaurul cel cu şapte capete" (Ispirescu), "Măr şi păr" (I.Pop-Reteganul) etc., balaurul are şapte capete. Găsim apoi basme în care el are şase sau numai trei capete etc.

Numai din această simplă înşirare vă puteţi da seama cît de des apare balaurul în basmele noastre şi, vă atrag atenţia, că am vorbit de atîtea alte împrejurări în care el apare.

Basmele noastre ne vorbesc, foarte adesea, de o scorpie, care are "trei (sau mai multe) capete şi care varsă foc şi smoală, pîrlind totul pe unde trece". In "Ioviţă făt-frumos" (Ispirescu) scorpia fură inima lui Calomfir, pe care apoi i-o aduce înapoi eroul.

In cele mai multe basme eroul trebue să se lupte cu această scorpie. Astfel, în basmul "Gheorghe cel viteaz"(Ispirescu), eroul duce o luptă aprigă cu ea:

"Stînd pe lîngă foc, simţi că un oarecare lucru, un fel de sorbitură, îl trăgea şi-l tot mişca din loc; se întoarse; cînd,ce să vezi? unde venia, măre vericule,asupra lui năbădăioasa de scorpie, şi tot sugea văzduhul ca să tragă într'însa şi pe bietul Gheorghe. Acesta cum văzu ce plăcintă i se pregăteşte înfipse sabia în pămînt, se propti într'însa şi rămase neclintit. Astfel aştepta el şi priveghea să vază ce are să i se întîmple. Scorpia cum veni, dete cu coada şi risipi focul, apoi se repezi asupra lui ca să-l soarbă. Voinicuţul de Gheorghe, unde smuci odată sabia din pămînt şi mai iute decît ai gîndi, o aduse şi tăie în două scorpia.
Apoi se luă după dînsa, care fugia către scorbura unde veţuia, şi ajungînd-o,îi tăie capul. Atîta sînge mohorît curse din spurcăciunea de scorpie încît se alcătui o baltă."

In unele basme, scorpia are un rol cu totul deosebit: sîngele ei vîndecă pe cineva ale cărui picioare au fost tăiate. Aşa, în basmul "Pasărea

măiastră" (Ispirescu), feciorul cel mai ale cărui picioare au fost tăiate de frații săi pizmași, este însănătoșat cu sînge de scorpie.

"...am mers și am dat de locuința scorpiei. Ea nu era acasă. Orbul mă așeză după ușe și îmi zise, că să stau cu sabia și să o tai, cum va intra; iară el se ascunse după sobă. Nu așteptarăm mult și iată scorpia venea supărată, fiindcă-i călcase cineva casa. Cum o văzui, inima se făcu cît un purice în mine, iară cînd intră pe ușe, așteptai pînă să-mi vie bine, și unde dădui odată cu sete, încît dintr'o dată îi tăiai cîte trele capetele.

Mă unsei numai decît cu sîngele ei cald, și cum atinsei picioarele la loc, se lipiră de parcă fusese acolo de cînd lumea. Unsei și pe orb, și îi veni vederile ca mai înainte."x)

In afară de aceste animale, nu se mai pomenește decît foarte rar de cîte o specie anumită. In general se vorbește de jigănii, dihănii, fiare spurcate etc. In basmul "Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte", publicat de

x) Citatele păstrează întru totul atît punctuația, cît și ortografia editurei respective.

Ispirescu, se vorbeşte un palat

1

> "înconjurat de o pădure înaltă şi deasă,unde stau toate fiarele cele mai sălbatece din lume; ziua şi noaptea păzesc cu neadormire şi sînt foarte multe; cu dînsele nu este chip a te bate...,"

Cînd Făt-frumos şi calul său se apropiàră de acest palat, cînd

> "..de-abia atinse cu piciorul vîrful unui copaciu şi deodată toată pădurea se puse în mişcare; urlau dobitoacele de ţi se făcea părul măciucă în cap..."

In basmul "Fata moşului cea cuminte",publicat tot de Ispirescu, e vorba de "şerpi, balauri, năvăstuici, ciuhurezi, şopîrle, năpîrci, gusteri şi cîte lighioni toate" care erau puii Sf. Vineri.

Cu acestea am terminat capitolul privitor la animalele care apar în basme şi urmează să trecem la unul din cele mai interesante capitole ale cursului nostru, la m e t a m o r -

f o s a în basme. Metamorfosarea, sub diferitele ei forme, este unul din elementele fundamentale ale basmului. Eroul sau eroina basmului, ca să ducă la îndeplinire anumite însărcinări, ca să scape de diferite urmăriri din partea smeilor, balaurilor etc., întrebuinţează fel şi fel de mijloace uneori chiar anumite stratageme ; astfel, cruţînd viaţa diferitelor animale, acestea îi sînt recunoscătoare şi-i dau, fie o basma, fie un săpun, o perie, o gresie etc., pe care să le întrebuinţeze cînd se află în primejdie. Adeseori însă, acestea îl scapă pentru un moment numai de furia urmăritorilor şi atunci eroul, ca ultim mijloc pentru a scăpa de prigonitori, se metamorfosează în diferite animale, plante etc.

Motivul metamorfosărilor este foarte răspîndit în literatura tuturor popoarelor. Răspîndirea lui în literatura noastră populară a fost tratată pe larg de Hasdéu în Cuv.d.bătrîni, II,

pag.501-566, însă numai în ce priveşte poesia populară. Dar, motivul metamorfosărei apare foarte frecvent şi în basme, aşa cum vom încerca să arătăm în cele cîteva exemple ce le vom analisa.

In basme eroii sau fiinţele care îl înconjoară au darul de a se metamorfosa uşor, ca să scape astfel de diferite urmăriri, ca să ajungă la ţinta propusă etc.

In basmul "Ileana Simziana" (Ispirescu), împăratul, ca să încerce tăria şi vitejia ficelor sale plecate în săvîrşirea unor isprăvi eroice, se preface în lup. în leu şi în balaur. In basmul "Tugulea" (Ispirescu), eroul se preface în albină, în pasăre, în muscă etc, cu ajutorul unui chimiraş dăruit de o zînă.

> "...luă chimiraşul, se încinse cu el, se dete de trei ori peste cap, gîndind să se facă o pasăre, şi îndată se făcu. Se dete iară de 3 ori peste cap şi se făcu om la loc.

Altădată, după cum isprăvile pe care avea să-le săvîrşească îi cereau, se prefăcu albină, muscă

etc. In "porcul cel fermecat", tot de Ispirescu, Făt-frumos se metamorfosează în porumbel:

> "Atunci,făcîndu-se un porumbel,ca să nu se lipească farmecele de el, sbură..."

Tot în porumbel se preface eroul şi în basmul "Voinicul fără de tată" (Ispirescu):

> "Voinicul se prefăcu în porumbel şi ajunse într'un suflet la casele unde şedea mă-sa."

apoi,

> "...dîndu-se de trei ori peste cap, cum îl învăţase zîna, se făcu om cu sabia goală în mînă".

Exact acelaşi motiv îl găsim în basmul "Greuceanu" (Ispirescu):

> "Dacă ajunse aci, Greuceanul se dete de trei ori peste cap şi se prefăcu în porumbel."

apoi, mai dîndu-se de trei ori peste cap se făcu muscă.

In basmul bănăţean "Dracul şi ucenicul său" (Schott), eroul, ca să scape de prigonirea no-

curatului, se preface succesiv în peşte, în inel de aur, în grăunte şi, apoi, iarăşi flăcău, aşa cum fusese.

In varianta macedoneană (cf. Şăineanu, Basmele romîne, 377), eroul se preface în porumbel, iar necuratul —duşmanul său— în vultur. In cele din urmă, porumbelul, ca să scape de ghiarele vulturului se face un grăunte de meiu, iar dracul găină şi, în fine, eroul se face vulpe şi mănîncă găina.

Foarte interesante motive de metamorfose ne oferă basmele, asemănătoare între ele, "Făt-frumos zălogit" (I. Pop-Reteganul), "Suru-Vulturul" (I. Stănescu), "Petre Făt-frumos" (Marinescu) etc.

Doi tineri îndrăgostiţi, care sînt urmăriţi de smei, se prefac pe rînd: ea o turmă de oi şi el un păcurar, ea o mănăstire veche şi el un călugăr bătrîn; apoi, urmăriţi de mama smeului, ei aruncă un pieptene, pe care i-l dăduse o vrăjitoa-

re,şi se făcu un zid; aruncă apoi o năframă şi se făcu o apă mare; în cele din urmă, aruncă o perie care se prefăcu într'o pădure deasă şi încurcată; urmăriţi totuşi de mama smeului, ea se prefăcu într'un lac, iar el într'un răţoiu. Smeoaica, vrînd să soarbă lacul, se umflă şi plesni.

Dar, nu numai fiinţele obişnuite se metamorfosează în basme, ci şi fiinţele supranaturale. Astfel, în foarte multe basme găsim zîne metamorfosate în porumbei ("Zîna zînelor",Ispirescu), în turturici ("Zîna munţilor"), în păsări ("Cele trei rodii aurite) etc. etc.

Pe de altă parte, nu numai oamenii se pot metamorfosa, ci şi animalele. Aşa, lupul se metamorfosează în zînă ("Lupul cel năzdrăvan şi Făt-frumos",Ispirescu), în iapă (idem) etc.

In basmul "Pasărea măiastră",publicat de Ispirescu,

"Vulpoiul se dete de trei ori peste cap şi

se făcu un voinic, ştii, colea, cum ţi-e drag să te uiţi la el."

In "Broasca ţestoasă cea fermecată" (Ispirescu)

"Fiul cel mic al împăratului se duse şi el să-şi aducă logodnica, broasca cea ţestoasă eşi din eleşteu la dînsul, se dete de trei ori peste cap şi se făcu om ca toţi oamenii".

Găsim apoi şerpi prefăcuţi în şoareci, gheonoi schimbate în femei, bufniţe metamorfosate în zîne etc. etc.

Vedeţi, din cele cîteva exemple —şi am dat o infimă parte abia—, cît de frecvente sînt metamorfosele în basmele noastre.

Am fi avut foarte multe de vorbit în legătură cu acest capitol; am fi putut să ne ocupăm de metamorfosa în mitologia greacă, în legătură cu ceea ce găsim în basmele noastre şi a altor popoare; am fi putut să analisăm metamorfosele în legătură cu teoria acelora care susţin --basîn-

du-se tocmai pe acest motiv— că originea basmelor trebue căutată în mitologia grecească etc. etc.; timpul prea scurt însă, ca şi rostul acestui curs —de a da unele sugestii— nu ne permit însă să intrăm în detalii.

Lucruri foarte interesante ne ofere şi analisarea capitolului a n i m a l e l e r e c u n o s c ă t o r e în basme.

In săvîrşirea atîtor isprăvi grele, unele de neînfăptuit de puterea omenească simplă, eroul e ajutat de diferite animale, cu care el s'a purtat bine, cruţîndu-le viaţa sau scăpîndu-le de la moarte etc. Astfel, trecînd pe lîngă un muşinoi de furnici, nu le striveşte; văzînd o mreană, sbătîndu-se pe uscat, o aruncă în apă; cruţă viaţa unuor pui de sgripţoroaică etc. Toate acestea, pentru binele ce li l-a făcut eroul, îi vin în ajutor atunci cînd acesta se aflǎ într'o pri-

mejdie.

In basmul "Aleodor împărat" (Ispirescu), Aleodor

"cum mergea el gîndindu-se şi răsgîndindu-se cum să-şi îndeplinească sarcina mai bine, căci îşi dăduse cuvîntul, se pomeni la marginea unui eleşteu cu o ştiucă care se sbătea de moarte pe uscat.
Cum o văzu, el se duse să o ia ca să-şi aline foamea cu dînsa. Ştiuca îi zise:
— Nu mă omărî, Făt-frumos; ci mai bine dămi drumul în apă că mult bine ţi-oi prinde cînd cu gîndul nu-i gîndi.
Aleodor o ascultă şi o dete în apă. Atunci ştiuca îi mai zise:
— Ţine acest solzişor, şi cînd vei gîndi la mine eu voi fi la tine.
Flăcăul plecă mai înainte şi se miră de astfel, de întîmplare.
Cînd, iată se întîlneşte cu un corb care avea o aripă ruptă. Si voind să vîneze corbul el îi zise:
— Făt-frumos, Făt-frumos, decît să-ţi încarci sufletul cu mine mai bine ai face sămi legi aripa, că mult bine ţi-oi prinde.
Aleodor îl ascultă, căci era băiat viteaz şi de treabă şi îi legă aripa. Cînd era să plece, corbul îi zise:
— Ţine peniţa asta, voinicule, şi cînd vei gîndi la mine, eu voi fi la tine.
Luă peniţa Aleodor şi-şi cătă de drum. Dar, nu făcu ca la o sută de paşii şi iată că dete peste un tăune. Cînd se gătea a-l strivi cu piciorul, tăunele zise:

— Cruţă-mi viaţa, Aleodor împărat, şi eu te voi mîntui pe tine dela moarte. Tine acest pufuleţ din aripioara mea, şi cînd îi gîndi la mine, eu voi fi la tine."

Vom vedea, cînd vom vorbi de isprăvile eroului, de ce mare folos îi vor fi aceste animale; deocamdată, ne mulţumim a înşira numai animalele recunoscătoare, care îl ajută pe Făt-frumos.

In basmul "Lupul cel năzdrăvan şi Făt-frumos" (Ispirescu), Făt-frumos cruţă viaţa unui lup, care apoi îi este recunoscător şi-l ajută să prindă pe împărtul paserilor, cel care fura merele de aur din grădina tatălui său. In basmul "Fata Ciudei, Vîntul, Bruma şi Gerul" (Sbiera), lupul se arată recunoscător pentru că eroul i-a legat piciorul bolnav.

Iepurele, vulpea, lupul şi ursul, care apar în basmul "Copiii văduvului, iepurele, vulpea, lupul şi ursul" (Ispirescu), se arată recunoscători, pentru că eroul le-a cruţat viaţa. Aceeaşi recunoştinţă o arată vulturul şi ursul din ba-

smul "Ţugulea" (Ispirescu).

Şarpele ("Trifon hăbăucul",I.Pop-Reteganul), ghigorţul ("Băiatul cel bubos şi ghigorţul", I-spirescu), sgripţoroaica ("Prîslea cel voinic şi merele de aur",Ispirescu) etc., cărora eroul le_au cruţat viaţa lor sau a puilor lor, se a-rată recunoscătoare faţă de binefăcătorul lor.

In basmul "Trifon hăbăucul" (I.Pop-Reteganul) eroul dă de mîncare unui vultur, care, pentru a-ceasta se arată recunoscător celui ce l-a ajutat.

Acest motiv al animalelor recunoscătoare se găseşte foarte des în basmele tuturor popoarelor europene şi este foarte rar în mitologia grecea-scă. Faptul acesta a fost întrebuinţat ca un ar-gument contra teoriei acelora care susţineau că originea basmelor trebue căutată în mitologia grecească. Căci, ziceau adversarii teoriei mito-logice, e imposibil de admis ca atîtea şi atîtea

elemente, în legătură cu acest motiv, să fi fost create şi adăugate celor greceşti în timpul din urmă; toate aceste elemente, mai ziceau ei, sînt în strînsă legătură unele cu altele, prin fondul primitiv comun.

O comparaţie între diferitele feluri de ajutoare pe care animalele îl dau eroului ar fi putut intra în cursul nostru; cum însă, numărul lecţiunilor --cîteva au fost pierdute din causa închiderei universităţei-- este prea mic şi materialul pe care avem să-l parcurgem este încă destul de bogat, ne oprim la aceste sumare spicuiri.

Trecem la un alt capitol, anume la *teatrul acţiunei*.

Aţi băgat de seamă că aproape toate basmele încep prin a arăta locul unde se petrece acţiunea. Se arată că acţiunea se petrece într'o pădure, în jurul unui bordei ori casă pă-

răsită etc. etc.

Nu este însă vorba de locul unde s'a născut, ci de altul, care se află departe, departe "peste nouă ţări şi nouă mări".

După cum am mai spus, locul acţiunei este foarte vag precisat de povestitorii basmelor noastre. Ce e dreptul, se vorbeşte adeseori de curţi împărăteşti, de palate, de văgăuni etc., etc., dar acestea sînt presentate fără precisie (cf. şi pag. 13).

In bună parte însă, acţiunea basmului se desfăşoară în <u>lumea neagră</u>, care diferă cu totul de <u>lumea albă</u>, lumea pămîntească pe care o locuim noi. Iată cum ne descrie Ispirescu această lume:

> "Prîslea ajunse pe tărîmul celalalt, se uită cu sfială în toate părţile şi cu mare mirare văzu toate lucrurile schimbate: pămîntul, florile, copacii, lighioni altfel făptuite erau pe acolo"
>
> (Prîslea cel voinic şi merele de aur)

In această lume sub-pămînteană să intră, fie printr'o peşteră, fie printr'o groapă, printr'un puţ adînc etc., în care se lasă cu ajutorul unor frînghii lungi de sute de coţi.

Alteori, acţiunea basmului se petrece în lumea albă, dar în locuri necălcate de picior omenesc, unde eroul calcă pentru întîia dată.

Vedeţi, prin urmare, că în ce priveşte locul unde se petrece acţiunea, basmele noastre ne dau prea puţine detalii; totul e învăluit în neprecis, în vag.

+

\+ +

13 april,1932.

Vom vorbi astăzi despre ceea ce formează de fapt miezul basmului, despre i s p r ă v i l e e r o u l u i.

Vă aduceţi aminte, după cum am spus, că basmele au un cuprins moral; nu vom găsi niciodată o acţiune imorală sau amorală; răul trebue totdeauna pedepsit, după cum binele trebue totdeauna răsplătit. Eroul nu săvîrşeşte niciodată fapte care să-l degradeze; faptele lui sînt totdeauna fapte de dreptate, de cinste,de milă etc. Foarte rar găsim basme în care eroul săvîrşeşte acte reprobabile, ca de pildă în "Trifon hăbăucul" (I.Pop-Reteganul):

"Pe cînd îşi petrecea Trifon mai bine, iată că se iveşte un om cu o sabie ruginită

şi-i zice: "Măi fărtate, să schimbăm,uite-ţi dau sabia şi tu să-mi dai mărgeaua".
-- Dar de ce folos este sabia aceea, întrebă Trifon.
-- O Doamne, răspunse omul acela, sabia aceasta este de mare folos, că ea omoară singură pe cine vei porunci.
-- Aşa? Atunci schimbăm! Si schimbară numai decît. Dar îndată ce-şi văzu Trifon sabia în mînă, îi porunci să omoare pe omul care l-a înşelat cu mărgeaua şi sabia îndată îi tăie capul,iar Trifon îndată îşi luă mărgeaua."

In acelaşi fel procedează şi cu alţi doi oameni, pe care îi mai întîlneşte:

"Mergînd mai departe se întîlneşte cu un alt om,care avea un băţ mare de-a umăr şi o cîrje mică în mînă.
--Bună ziua frate, zise cel cu beţele.
--Să fii sănătos frate, răspunse Trifon. Dar unde te duci cu două beţe ?
--Mă duc să întîlnesc pe cel cu mărgeaua,doară vom putea face schimb, să-mi dea mărgeaua şi să-i dau beţele.
-- Eu sînt cel cu mărgeaua, zise Trifon, de ce folos sînt beţele acestea ?
-- Hei,frate, de mare folos sînt acestea,căci dacă vei porunci să bată pe cineva,apoi nici grindina nu-ţi fleceşte mai tare cucuruzele decum ţi-i dobzază aceste beţe şi cu deosebire cea mai mică e bună de desmierdat muierea.
-- Dacă stă treaba aşa, zise Trifon, atunci

hai să schimbăm, că eu sînt omul cel cu mărgeaua. Şi schimbară. Dar după ce căpătă beţele, porunci la sabie şi de loc îi tăie capul şi-i luă mărgeaua înapoi."

Aceeaşi faptă urîtă o face şi faţa de al treilea om pe care îl întîlneşte.

Dar, cum spuneam, astfel de acte imorale apar foarte rar în basme, căci în majoritatea cazurilor vedem pe erou săvîrşind acte morale.

Vom întîlni în basme pe erou săvîrşind întotdeauna fapte pe care nu le-ar putea săvîrşi un altul şi întotdeauna eroul trebue să isbutească, trebue să ducă la bun sfîrşit fapta începută.

Dar, cum poate face el acest lucru, pentru că de cele mai multe ori eroul este un om de rînd, cu puteri limitate? Curajul, vitejia, viclenia etc., de care usează adeseori în ajungerea ţintei sale, sînt calităţi omeneşti, iar nu supra-naturale. Cu toate acestea eroul săvîrşeşte acte su-

pra-omeneşti. Toate acestea însă le săvîrşeşte, fie cu ajutorul calului său nedespărţit, fie cu ajutorul animalelor recunoscătoare. Fără sfatul şi ajutorul calului, care e năzdrăvan şi fără intervenţia diferitelor animale recunoscătoare, eroul nu ar putea face nimic, totul s'ar reduce la isprăvi neînsemnate, de mică importanţă. Cu ajutorul acestora însă, eroul poate îndeplini fapte extraordinare: răpune monştri, scăpa fete de împărat din mîna smeilor, aduce herghelii de armăsari de care nu se poate apropia nimeni, poate aduce soarele şi luna care au fost furate de balauri etc. etc. Aceste isprăvi variază la infinit şi ele au de scop să evidenţieze vitejia, curajul, cinstea, dreptatea eroului.

Să vedem în ce constau aceste isprăvi ?

Cele mai de samă isprăvi ale eroului sînt luptele lui cu tot felul de monştri. In majoritatea casurilor vom asista la lupta eroului cu smei,

cu smeoaice şi cu balauri, care deţin în tărîmurile lor una sau mai multe fete de împărat, pe care Făt-frumos trebue să le salveze.

Lupta eroului cu smei este epică, titanică, aşa cum reese din citatele de mai jos:

> "Făt-frumos prinse voios a se lupta cu smeul. Şi se apucară la trîntă. Şi luptă-se, şi luptă-se zi de vară pînă'n seară, şi ca să se dovedească unul pe altul, nici că se pomenea.
> Văzînd Făt-frumos că îi apucă noaptea, odată se opinti din toate puterile, ridică în sus pe smeu, şi aducîndu-l îl băgă în pămînt până în gît şi ţinîndu-l acolo sub picior şi cu sabia goală în mînă, ridicată d'asupra lui, îl întrebă despre fraţii fetei şi oştile trimise."

In basmul "Greuceanu" (Ispirescu), în care e vorba de nişte smei, ce au furat soarele şi luna de pe cer, eroul trebue să se lupte cu trei smei şi apoi cu smeoaica, pentru ca să scoată din mîna lor soarele şi luna.

Iată cum se luptă Greuceanu:

> --Smeule viteaz, în săbii ne tăiem sau în luptă să ne luptăm?
> -- Ba în luptă că-i mai dreaptă.
> Se apropiară unul de altul şi se luară la trîntă.
> Aduse smeul pe Greuceanul şi-l băgă în pămînt pînă în genunchi. Aduse şi Greuceanu pe smeu şi-l băgă în pămînt pînă în gît şi-i tăie capul."

In acelaşi fel --prin lupta dreaptă, care e o reminiscenţă din lupta primitivă a ciobanilor noştri, Greuceanu răpune şi pe al doile smeu, fratele celui dintîi.

Lupta cea grea avea să o ducă însă cu tatăl smeilor:

> "..şi se luară la bătaie; în săbii se bătură ce se bătură şi se rupse săbiile; în suliţi se loviră ce se loviră şi se rupse suliţele; apoi se luară la luptă; se sguduiău unul pe altul de se cutremura pămîntul; şi strînse smeul pe Greuceanu odată, dar acesta băgînd de samă ce are de gînd smeul, se umflă şi se încordă în vine,şi nu păţi nimic, apoi şi Greuceanu strînse odată pe smeu,tocmai cînd el nu se aştepta, de-i pîrîi oasele.
> Aşa luptă nici că s'a mai văzut. Şi se luptară şi se luptară, şi se luptară, pînă ce ajunse vremea la nămezi şi osteniră. Atunci

trecu pe d'asupra lor un corb carele se legăna prin văzduh şi căuta la lupta lor. Şi văzîndu-l, smeul îi zise:
-- Corbule, corbule, pasăre cernită, adu-mi tu mie un cioc de apă şi-ţi voi da de mîncare un voinic cu calul lui cu tot.
Zise şi Greuceanu:
-- Corbule, corbule, mie să-mi aduci un cioc de apă dulce; căci eu ţi-oi da de mîncare trei leşuri de smeu şi trei de cal.
Auzind corbul aceste cuvinte, aduse lui Greuceanu un cioc de apă dulce şi-i astîmpără setea; căci înseţoşaseră nevoie mare. Atunci Greuceanu mai prinse la suflet, şi împuternicîndu-se, unde ridică, nene, odată pe smeu, şi trîntindu-mi-l, îl băgă în pămînt şi-i puse piciorul pe cap ţinîndu-l aşa. Apoi îi zise:
-- Spune-mi, smeule spurcat, unde ai ascuns tu soarele şi luna, căci azi nu mai ai scăpare din mîna mea.
Se codea smeul, îngîna verzi şi uscate, dară Greuceanu îi mai zise:
-- Spune-mi-vei ori nu, eu tot le voi găsi, şi încă şi capul retezaţi-l-voi.
Atunci smeul tot mai nădăjduindu-se a scăpa, cu viaţă, dacă îi va spune, zise:
-- In Codru-verde este o culă. Acolo înăuntru sînt închise. Cheia este degetul meu cel mic de la mîna dreaptă.
Cum auzi Greceanu unele ca acestea îi reteză capul apoi îi tăie degetul şi-l luă cu sine.

După ce dete corbului făgăduiala şi după ce

slobozîră soarele şi luna din cula smeilor, Greuceanu o luă la drum,întrocîndu-se înapoi. Pe drum i se ivesc în cale fel şi fel de piedeci,pe care însă el le înlătură. Cea mai grea însă avea să fie lupta cu smeoaica, soţia şi mama smeilor ucişi, care, "cătrănită şi cu o falcă în cer şi una în pămînt", se luase după Greuceanu ca să-l omoare. El însă se închise în făuriştea Faurului pămîntului, unde smeoaica nu putea intra. Atunci smeoaica

"o întoarse însă la şiretlic: rugă pe Greuceanu să facă o gaură în părete ca măcar să-l vază în faţă. Greuceanu se făcu că se înduplecă şi făcu o gaură în părete. Dară Faurul pămîntului se aţinea cu chipul lui Greuceanu cel fer, ce arsese în foc de sărea scîntei din el. Cînd smeoaica puse gura la spărtură ca să soarbă pe Greuceanu, Faurul pămîntului îi băgă în gura chipul de fer roşu ca focul şi i-l vîri pe gît.Ea înghiorţ! înghiţi şi pe loc se prefăcu într'un munte de fer şi astfel scăpară de dînsa.

Aceeaşi luptă o duce eroul şi în basmeel "Ţugulea", "Prîslea cel voinic şi merele de aur" (Ispi-

rescu) etc.

Alteori, eroul nu poate scăpa prin luptă dreaptă, ci prin ajutorul unor obiecte pe care i le-au oferit diferite animale, cărora el le făcuse vreun bine. Aşa, în basmul "Ileana Simziana" (Ispirescu), eroul, alungat de smeoaică, aruncă pentru a scăpa de ea, o gresie care se transformă într'un munte uriaş; smeoaica îl roade şi continuă fuga după erou; acesta aruncă atunci o perie, care se preface într'o pădure deasă şi întunecoasă; smeoaica trece şi peste această piedecă, cercînd să-l ajungă din nou pe Făt-frumos; acesta aruncă, în cele din urmă, un inel care se prefăcu într'un zid gros de cremene; smeoaica de ciudă plesni.

Isprăvile eroului nu se reduc însă numai la luptele lui cu smeii, ci şi la lupte cu alte lighioane, cum ar fi balaurul.

Ce este balaurul v'am spus într'una din

lecţiunile trecute (v.pag.10). Din descrierea pe care am făcut-o vă daţi sama că balaurul nostru e asemănător cu hydra din mitologia grecească. Ca şi balaurul din basmele noastre, Hydra de la Lerna, cea răpusă de Hercule, era un monstru cu mai multe capete (nouă), care stătea pe lîngă o fîntînă, de unde se reprezia spre a prăpădi turmele şi semănăturile. Suflarea-i înveninată causa moarte şi capetele-i tăiate renăşteau,întocmai ca în basmele noastre.

In basmele noastre acest motiv este foarte răspîndit. Să-l analisăm pe cel din "Copiii văduvoiului..."(Ispirescu).

Făt-frumos, în drum spre ajungerea ţintei sale, ajunge într'un sat, unde ceru unei babe niţică apă, ca să-şi stîmpere setea.

-- N'am, dragul mamei, răspunse baba; căci la noi se află numai o fîntînă. In ea e sălaşul unui balaur mare; şi el lasă să ea apă numai pe cei ce îi dă cîte un cap de om.

Feciorul nu se înfricoşează, ci, cerînd o vadră se îndreaptă spre fîntînă cu gîndul de a ucide balaurul.

"Cînd ajunse acolo, ce să vază? La gura fîntînei o fată frumoasă de s'o sorbi într'o bărdacă şi gingaş îmbrăcată, plîngea cu lacrimile cît pumnul.
-- De ce plîngi şi te tîngueşti, fată mare?
-- Cum n'aş plînge şi cum nu m'aş tîngui cînd îmi aştept moartea din clipă în clipă?
-- Da de ce să mori, surată ?
-- Apoi dumneata nu ştii că aici în fîntînă este un bălaur mare de şarpe care bîntue omenirea ?
-- Am auzit de aşa ceva; dar nici nu ştiu, nici n'am văzut; căci eu sînt de pe alte moşii, şi numai acum am ajuns aici. Dară tu de ce stai aici să te mînînce balaurul? Au doară n'ai părinţi ?
-- Ba am şi părinţi şi tot. Insă la noi este obiceiul ca fiecare să dea cîte un cap de om acestui nesăţios balaur, ca să-i lase să ia apă de la fîntînă -- căci numai astă fîntînă este în cuprinsul acesta;-- şi acum este rîndul nostru să dăm om pentru mîncarea acestei jivine. Şi tata numai pe mine mă are; el m'a adus ca să-şi facă şi el rîndul şi tata este împăratul locului acestuia.

Feciorului i se făcu milă de ea şi, liniştind-o se duse la gura fîntînei şi răcni:

-- Eşi, mai curînd afară fiară spurcată!
-- Ce ai cu mine, voinicule, răspunse şarpele; că te lăsai să iei apă cît voişi.
-- Eşi, dihanie urîtă, cu mine să te lupţi.
-- Eu n'am nimic cu tine, du-te într'ale tale şi dă-mi pace să-mi făptuesc treburile mele după învoiala ce am eu cu oamenii locului acestuia, şi după cum m'a lăsta pe mine Dumnezeu.

Atunci băiatul nici una, nici două, întinse arcul şi sburînd săgeata, luă o limbă balaurului; căci avea nouă limbi acea jiganie. Şi eşind şarpele se luă la luptă cu dînsul. Ii jucau limbile în gură ca fulgerul şi le aruncă asupra băiatului de să-l prăpădească. Iară el mai trase o săgeată şi mai luă o limbă şi încă una, şi iară una, pînă ce îi săgetă opt limbi. Cînd să puie şi o nouă săgeată, ia-o de unde nu e. Se repezi iute şi luă fetei din cap un ac, îl puse la arc, şi cu el luă şi limba a noua a balaurului. Şi curse din fiară nişte sînge negru şi mohorît şi cu o duhoare de-ţi era scîrbă. Se mai svîrcoli ce se mai svîrcoli dihania şi rămase moartă bumbenă.

Pentru fapta lui, împăratul îi eroului fica de soţie.

In basmul "Balaurul cel cu şapte capete", de Ispirescu, eroul, "un om verde, pui de Romîn, ştii colea", omoară balaurul cu şapte capete, care tră-

ia într'o groapă şi se hrănea numai cu oameni.

Pe lîngă acestea,eroul se mai luptă cu fel şi fel de alte lighioane, ca scorpii ("Ne aude, ne-a vede",de Sevastos etc.), cu sgripţoroici, cu gheonoi ("Ileana Simziana") etc.

x

x x

20 april,1932.

Am arătat lecţiunea trecută lupta pe care trebue să o ducă eroul cu diferiţi monştri şi lighioane, ca smei, balauri, scorpii, gheonoi etc.

Astăzi, vom continua, înşirînd şi alte isprăvi ale eroului.

Intr'una din lecţiunile trecute am arătat lupta pe care o duce eroul cu împăratul pasărilor, care fura merele de aur din grădina tatălui său.

Pentru acelaşi motiv, eroul basmului cunoscut sub numele de "Prîslea cel voinic şi merele de aur" se luptă cu trei smei.

In "Ileana Simziana" (Ispirescu), eroina,

fata cea mai mică a împăratului, se luptă cu tatăl său prefăcut în lup, leu şi apoi în balaur.

In "Greuceanu" eroul se luptă cu diavolul, care se prefăcuse în stană de piatră:

"Atunci Greuceanu se dete de trei ori peste cap, se făcu un busdugan cu totul şi cu totul de oţel, şi unde începu nene a lovi în stană de se cutremura pămîntul. De cîte ori da, de atîtea ori cădea cîte o sburătură de piatră. Şi lovi ce lovi pînă ce îi sfărîmă vîrful. Apoi deodată începu stana de piatră a tremura şi a cere iertăciune. Iară busduganul de ce da, d'aia îşi înteţea loviturile şi dete, pînă ce o făcu pulbere. Cînd nu mai fu în picioare nimic din stana de piatră, cătă prin pulbere ce mai rămăsese, şi-şi găsi Greuceanu paloşul ce-l furase satana."

In "Poveste ţărănească" (Ispirescu), eroul se luptă cu duhurile necurate, care veneau în fiecare seară să desgroape trupul tatălui său. In două rînduri, fraţii cei mai mari au încercat să prindă pe răufăcător, dar nu au reuşit. Atunci, fecio-

rul cel mai mic zise:

--Duce-mă-voi singur, căci trebue să fi ştiut tata ce zice, cînd ne-a poruncit să păzim cîte unul singur.

Şi astfel, cum veni seara, se duse la locul de pîndă. Şi deoarece ştia ce-l aşteaptă, el îşi luă cu dînsul armele şi se găti de luptă. Pe la miezul nopţii se pomeni cu cineva că vine. Vru el să întrebuinţeze armele,dară unde îi dădu ăla pas; căci el se arătă ca o vedenie eşind ca din pămînt şi se luară la trîntă. Lupta fu crîncenă, căci duhul necurat, --duh necurat era cel ce venea să desgroape pe împărat;-- îşi puse toate puterile ca să dovedească pe fiul cel mai mic al împăratului. Vezi că duhul ştia că de nu va putea nici în a treia seară să isbutească, apoi trebuia să-şi mute gîndul; nu mai putea adică să-l desgroape nici la amin. Fie însă că şi băiatul nu se lăsă mai pe jos. Şi cum spusei, se luptară pe capete; dară luptă nu glumă. Curgeau sudorile de fiul împăratului şiroaie, şi nu se da netezului nici cît. Lupta ţinu --şi o luptă de moarte,-- pînă despre cîntători. Cum se auzi cocoşul, duhul peri ca o nălucă, dar şi băiatul căzu jos de ostenit. De mai ţinea lupta numai cît ai aţîţa un foc, s'ar fi muiat şi cine ştie ce se întîmpla.

Alteori, vedem pe eroul basmului luptîndu-se cu o întreagă legiune de duhuri rele, pre-

făcute în şoareci, lilieci, bufniţe, călugări etc, care îl iau şi sboară cu el în văzduh. Copilul, care avea în mînă o carte cu care se născuse, tot timpul nu făcuse altceva decît citea în ea.

> "Citea mereu şi în gura mare; iar cînd fu de ajunse la mijlocul cărţei, călugărul nu-l mai putea ţinea. Vru să-i smucească cartea din mînă; dar băiatul o ţinea vîrtos. Luptîndu-se cu băiatul prin văzduh ca să-i ia cartea, călugărul îl scăpă şi băiatul căzu într'o prăpastie adîncă."

Intr'un basm, "Balaurul cel cu şapte capete", găsim un motiv, care pare a fi împrumutat de la Greci, din mitologia grecească.

Vă aduceţi aminte de rătăcirile pe mare ale lui Ulyse, care, ajungînd, într'o peşteră, locuită de ciclopul Poliphem, a orbit pe acesta cu un lemn arzînd.

Exact acelaşi element îl găsim şi în basmul de care am amintit.

Iată de ce e vorba:

Intr'o ţară era un balaur, care nu se hrănia decît cu oameni. Impăratul promisese celui care va reuşi să omoare balaurul că-i va da pe fica sa de soţie, precum şi jumătate din împărăţie. Mai mulţi voinici se întovărăşiră să pîndească noaptea în jurul unui foc mare şi hotărîră să pedepsească prin moarte pe cel ce va lăsa focul să se stingă. Intr'o noapte, pe cînd păzia unul dintre voinici, apare balaurul. Voinicul se ia la luptă cu el şi răpune. In timpul luptei sîngele, care cursese din balaur, stinsese focul. Ce era să facă acum ? Se urcă într'un copac să vadă dacă vede undeva vre-o scîntee ca să meargă să reaprindă focul. Văzînd într'o depărtare mare se îndreaptă într'acolo. In drum, are de întîmpinat o mulţime de piedeci, pe care totuşi le învinge. In cele din urmă, ajunge într'o peşteră în care "trăiau nişte oameni uri-

aşi care aveau numai cîte un ochiu în frunte".

"Ceru foc dela dînşii dar ei în loc de foc, puseră mîna pe el şi-l legară. După aceia aşezară şi un cazan pe foc cu apă şi se găteau să-l fiarbă ca să-l mănînce. Dară tocmai cînd era să-l arunce în cazan, un sgomot se auzi nu departe de peştera aceea; toţi eşiră, şi lăsară pe un bătrîn de ai lor ca să facă astă treabă. Cum se văzu viteazul nostru numai cu unchiaşul îi puse gînd rău. Unchiaşul îl deslegă ca să-l bage în cazan; dar voinicul îndată puse mîna pe un tăciune şi-l asvîrli drept în ochiul bătrînului,îl orbi şi apoi fără să-i dea răgaz a zice nici cîrc! îi puse o piedecă şi-i făcu vînt în cazan.

In basmele "Făt-frumos cu părul de aur" şi "Făt-frumos cel rătăcit", ambele publicate de Ispirescu, eroul isbuteşte să pună pe fugă oştile împăraţilor duşmani.

"Făt-frumos văzînd că oastea vrăşmaşe este mai mare la număr şi mai tare se repezi din vîrful muntelui asupra ei,şi ca un vîrtej se învîrtea prin mijlocul ei,cu paloşul în mînă, şi tăia în dreapta şi în stînga pe ori cine întîlnea.
Aşa spaimă dete iuţeala, strălucirea hai-

> nelor şi sporul carului său, în cît oastea şi toţi cu totul o rupseră d'a fugă apucînd drumul fiecare încotro vedea cu ochii împrăştiindu-se ca puii de potîrniche."

Pentru această ispravă, împăratul dete lui Făt-frumos pe fica sa de soţie.

De altfel, deobicei împăratul dă eroului pentru faptele sale vitejesti pe fica sa de soţie.

Dar, nu toate faptele pe care le face eroul sînt fapte voluntare; sînt multe pe care le face forţat, din ordinul altcuiva, deobicei a împăratului.

Astfel. i se porunceşte eroului să aducă pe Ileana Cosinzeana, să aducă herghelia cu nouă iepe sirepe "păzite de un armăsar", să aducă o colivie cu o pasăre de aur etc. etc. Acesta, prin vitejia lui, prin bunătatea lui şi, mai ales, prin ajutorul pe care i-l dau animalele recunoscătoare, reuşeşte să ducă la bună îndeplinire aceste sarcini.

Cu totul caracteristice basmelor sînt ispràvile ce le săvîrşeşte eroul pe tărîmul celalalt, în lumea neagră.

In basmul "Prîslea cel voinic şi merele de aur", eroul, urmărind pe hoţul merelor, ajunse la o prăpastie adîncă, în care nu era chip să se lase decît cu ajutorul unor vîrteje şi al unor frînghii groase. Cu ajutorul acestora

> "Prîslea ajunse pe tărîmul celalalt; se uită cu sfială în toate părţile şi cu mirare văzu toate lucrurile schimbate; pămîntul, florile,copacii, lighioni,altfel făptuite erau p'acolo."

Fără să se înfricoşeze, Prîslea apucă pe un drum şi merse pînă ce dete de "nişte palaturi cu totul şi cu totul de aramă".In pragul uşei găseşte pe una din cele trei fete de împărat, pe care le furase smeii. Prîslea vrea să le scape, dar pentru asta trebuia să

ducă luptă pe viaţă şi pe moarte cu aceştia. El nu se dă îndărăt şi se apucă la luptă cu primul smeu care îi iese în cale.

"...şi se luptară, şi se luptară pînă cînd băgă smeul pe Prîslea în pămînt pînă în glesne; iară Prîslea se opinti odată, aduse pe smeu şi, trîntindu-l, îl băgă în pămînt pînă în genunchi şi-i tăie capul."

Cu această ispravă scăpă pe una din fetele împăratului, dar mai erau două. Prîslea se luptă şi cu ceilalţi doi smei, îi răpune şi scapă toate trei fetele.

După acestea se pregătesc să se întoarcă pe tărîmul nostru, în lumea albă. Ajung la gura prăpăstiei şi mişcă de frînghii. Paznicii pricepură că trebue să tragă frînghia. Se puseră la vîrtejuri si scoaseră pe fata cea mai mare, apoi pe cea mijlocie şi, în sfîrşit, pe cea mai mică.

"Prîslea simţise de mai înainte că fraţii săi îi poartă sîmbetele şi cînd se mai lăsă frînghia, ca să-l ridice şi pe el, dîn-

> sul legă o piatră şi puse căciula d'asupra ei, ca să-i cerce, iară fraţii dacă văzură căciula, socotind că este fratele lor cel mic, slăbiră vîrtejile şi dete drumul frînghiei, care se lăsă în jos cu mare iuţeală, ceea ce făcu pe fraţi să crează că Prîslea s'a prăpădit."

Pe cînd se gîndea cum să iasă afară,

> "auzi un ţipăt şi o văietare care îi umplu inima de jale se uită împrejur şi văzu un balaur care se încolăcise pe un copac, şi se urca să mînînce nişte pui de sgripsor; scoase paloşul Prîslea, se repezi la balaur şi numai de cît îl făcu în bucăţele."

Pentru această faptă, sgripsoroaica îl scoate afară din groapă, dîndu-i libertate iarăşi pe tărîmul alb. In cele din urmă, Prîslea se căsătoreşte cu cea mai mică din cele trei fete pe care le-a scăpat.

Am analisat un singur basm din cele foarte numeroase în care găsim astfel de elemente; timpul prea scurt nu ne permite să facem analise mai amănunţite, comparaţii etc.

Tot sub pămînt, pe tărînul celalalt, se petrece şi bună parte din acţiunea basmului "Cele 12 fete de împărat şi palatul cel fermecat" (Ispirescu).

Fetele împăratului petreceau toată noaptea jucînd în nişte palaturi de sub pămînt. Tatăl lor făgăduise marea şi sarea celui ce va afla locurile unde îşi petrec timpul fetele lui în cursul nopţei. Un argat, cu ajutorul unei zîne, le urmăreşte şi isbuteşte a descoperi taina lor.

In basmul "Voinicul cel cu cartea în mînă născut",publicat de Ispirescu, eroul isbuteşte să petreacă o noapte în camera plină de duhuri a domniţei şi să scape teafăr, pe cînd atîţia fii de împăraţi, care veniseră în peţit şi intraseră intraseră în camera fetei, fuseseră omorîţi de duhurile rele.

In basmul "Ileana Simziana", eroul, care de

fapt e fica unui împărat, trebue să aducă "vasul cu botez , care se păstrează într'o bisericuţă de peste apa Icrdanului". Sfătuită de calul său, fata de împărat reuşeşte să aducă vasul de botez, "care se afla pe o masă în mijlocul unei bisericuţe, şi-l păzeau nişte călugăriţe,care nu dorm nici zi nici noapte". In urma acestei isprăvi, fata, blestemată de călugări, îşi schimbă sexul şi devine fecior şi se căsătoreşte cu Ileana Simziana.

Foarte adeseori în basme împăratul, tatăl sau mama eroului etc. cad la pat şi, ca să se însănătoşeze, Făt-frumos trebue să le aducă leacuri de la munţii care se bat în capete, din nişte păduri sălbatece etc.

In "Voinicul cel fără de tată", eroul aduce mă-si ca leac apă vie şi apă moartă de la munţii ce se bat în capete. Sfătuit de zînă, care era îndrăgostită de el, se apropie de munţi la amiazi

cînd e soarele în cruci, cu o prăjină ridicată în vîrful căreia a legat o batistă roşie. Munţii,"cu ochii bleojiţi şi buimăciţi",de cele ce vedeau, se opresc o clipă şi eroul profită de acel moment şi-şi umplu borcanele.Cînd să iasă de acolo, munţii începură iară a se bate în capete.

"Dacă nu se grăbia a se duce mai iute,acolo îl prăpădea. Scăpă însă cu faţa curată. Numai coada calului o apucă şi acolo rămase jumătate. De atunci,vezi, este calul cu coada jumătate de carne jumătate de păr."

Alteori, eroul trebue să aducă lapte de capre roşii sălbatece ("Făt-frumos cel cu părul de aur") sau lapte de pasăre de peste apa Iordanului (Făt-frumos cel rătăcit"), ca să vindece ochii împăratului,ce orbise.

Foarte interesante sînt isprăvile pe care, cu ajutorul tovarăşului său vrăjitor, le face Ţugulea:

a) ajutat de tovarăş, mînîncă nouă cuptoare

de pîne, b) bea nouă buţi de vin, c) intră în-tr'un cuptor încălzit de nouă care cu lemne,d) aduce două urcioare de apă dela fîntîna Ielelor, e) face să nască într'o noapte 50 de femei ster-pe etc.

Am putea continua cu o mulţime de alte i-sprăvi ale eroului; cum însă, în linii mari,toa-te se reduc la luptele lui cu smei, balauri ş. a., ne mulţumim cu ceea ce am dat, din care to-tuşi se pot trage anumite conclusii, pe care ne vom strădui să le evidenţiem lecţiunea viitoare, acum timpul fiind prea înaintat.

+
+ +

25 mai, 1932.

Am analisat lecţiunea trecută isprăvile eroului, care —cum am văzut— sînt acte de vitejie, de curaj, pe care nu le-ar putea săvîrşi un altul.

Să vedem care sînt causele pentru care el devine erou ? Care sînt mijloacele prin care el poate îndeplini aceste isprăvi ?

Aţi putut vedea din cele spuse pînă acum că, în mare parte, isprăvile atribuite eroului nu sînt ale lui, ci ale unor fiinţe supra-naturale ori năzdrăvane, ca zîne, smei, peşti, albine, uriaşi etc.

Pe lîngă acestea, eroul se mai foloseşte, pentru îndeplinirea sarcinilor sale, de di-

ferite o b i e c t e m a g i c e , t a l i -
s m a n e etc., care joacă un rol important în basmele tuturor popoarelor.

Aceste obiecte miraculoase sînt foarte numeoase în basme și noi vom căuta să le fixăm partea de contribuție în ajutorul pe care îl dau eroului, pentru a putea săvîrși isprăvile sale.

Astfel, basmaua, aruncată de erou cînd este urmărit de sgripsoroaică sau de smei, se preface într'o mare fără margini, salvînd pe Făt-frumos de furia prigonitorilor.

Alteori, basmaua este folosită ca mijloc de comunicație între doi frați sau tovarăși. Cînd împrejurările cer ca doi frați să se despărțească pentru a pleca fiecare într'o parte își ia ficare cu el o basma albă, care însîngerîndu-se dă de știre că un frate sau un tovarăș scump e în primejdie de moarte, ori chiar a murit ("Minea Viteazul", de Stăncescu,

"Luceafărul de ziuă şi luceafărul de noapte",de Ispirescu etc.).

Tot semn de moarte arată basmaua şi cînd e ruptă la mijloc ("Greuceanu",Ispirescu).

In basmul "Făt-frumos din lacrimă",publicat de Eminescu, batista roşie şi mirositoare face pe cei de care s'a atins să uite totul ce'li s'a spus.

Basmaua din basmul "Ion Buzdugan" (Fundescu),ca şi covorul din "O mie şi una de nopţi", dacă te aşezi pe ea, te duce unde ţi-o cere gîndul.

Gresia, ca şi batista, aruncată înapoi,se face un munte mare şi prăpăstios, scăpînd pe erou de urmărirea duşmanilor ("Ileana Simziana", de Ispirescu, "Spaima smeilor", de Fundescu etc.).

In basmul "Vasilică Viteazul"(N.D.Popescu) gresia se face un zid de piatră, iar în

"Fîntîna sticlişoarei"(Stăncescu) gresia se prefăcu într'un şteiu de piatră, peste care urmăritorii nu pot trece decît cu sforţări uriaşe.

Oglinda are facultatea de a lua puterile şi frumseta celui care se uită în ea (Aripa frumoasă, de I.Pop-Reteganul) sau de a desvălui celui ce se uită în ea toate tainele, tot ce se petrece acolo unde se gîndeşte el.

Acelaşi rol, de a opri pe urmăritorii eroului, îl are în basme şi peria care, aruncată se preface într'o pădure mare şi deasă ("Ileana Simziana" etc.).

Tot în zid de stăvilire se preface si inelul ("Ileana Simziana"). Dar, acest obiect mai are şi alte facultăţi; astfel, te face să întinerşti,te duce ori unde vrei, te face stăpîn peste toate duhurile rele, vindică toate boalele etc.

Acelaşi rol ca şi peria, gresia, basmaua,de a se face, fie un zid puternic, fie un lac întins,

fie o pădure deasă etc, îl au în basme si tesala, cuțitul, piertenele etc.

Săpunul aruncat în urmă, transformă drumul într'un alunecuş ori într'un noroi cleios din care urmăritorii abia îşi pot scoate picioarele.

Alte obiecte miraculoase, pe care le găsim în basme, sînt opincile "cu care poți trece marea ca pe uscat", biciul cu care " dacă loveşti împetreşti pe cel care l-ai lovit" şi căciula care, dacă o pui în cap, te face nevăzut.

Un citat caracteristic, ne va arăta aceasta:

"Rupt de oboseală şi de sbuciumare, se dete nițel la umbră într'o vălcea să se mai odihnească o leacă. Si stînd el acolo, îl fură somnul. De odată se deşteaptă, auzind o gîrîială de graiuri omeneşti, şi sări drept în sus. Ce să vezi ? Trei draci se certau de făceau clăbuc la gură. Se duse la dînşii cu pieptul înainte şi le zise:
--Pentru ce vă sfădiți voi?
--Uite, avem de moştenire, dela tata, o pereche de opinci, o căciulă şi un bici şi nu ne învoim noi între noi, care ce să ia din ele.
--Şi la ce sînt bune bulendrele pe care vă sfădiți voi ?

--Cînd se încalţă cineva cu opincile, trece marea ca pe uscat. Cînd pune căciula în cap, nu-l vede nici dracul,măcar de i-ar da cu degetul în ochi. Iară cînd va avea biciul în mînă,şi va trosni asupra vrăşmaşilor săi, îi va împetri.

Aveţi dreptate să vă sfădiţi voi,mă.Căci una fără alta,aceste bulendre nu fac nici o ceapă degerată. Iaca ce-mi zice mie gîndul, de vreţi voi să mă ascultaţi să vă fac eu dreptate omenească.

--Te ascultăm, te ascultăm, răspunseră dracii într'o glăsuire, spune-ne cum şi vom vedea.

--Vedeţi voi cei trei munţi ce stau în faţa noastră? Să vă duceţi fiecare în cîte unul şi cine va veni mai curînd, după ce vă voi face semn, ale lui să fie toate astea.

--Că bine zici d-ta! şi îndată o rupseră la fugă, fiecare în spre cîte un munte.

Pînă una altă,voinicul puse opincile în picioare,căciula în cap şi luă biciul în mînă. Cînd ajunseră dracii în vîrfurile munţilor şi aşteptară să le facă semn,fiul cel mic al împăratului trăsni de trei ori din bici în faţa fiecărui drac şi îi împetri acolo locului. Apoi o luă la drum în treaba lui,unde îl trăgea dorul.

("Zîna zînelor",Ispirescu)

Din acest citat mai reese şi viclenia şi isteţimea eroului. Acesta,adeseori ca să-şi ajungă scopul recurge la diferite şiretlicuri, la diferite stratageme etc.

Un alt obiect miraculos,de care se mai serveşte eroul, este bîta. care deasemenea împetreşte ("Fiul gonit",Schott).

Ceasornicul "care cîntă toate muzicile" --din basmul "Crăiasa zînelor" de I.Pop-Reteganul-- este,fără îndoială, întrodus ulterior de povestitor.

Mai găsim apoi un fluer, "care face pe toţi să joace", o masă "ce se încarcă de îndată cu tot felul de mîncări şi băuturi", cutii, care aduc veşti, pălării, care te fac nevăzut sau te duc unde doreşti, paloş şi sabie, care omoară pe oricine atinge etc. etc.

Intîlnim apoi în basme o sumă de obiecte ca, furcă, fus, caier, război de ţesut, vîrleniţă,mere, cloşcă etc., cu care femeia părăsită de bărbat îl vrăjeşte,aducîndu-l înapoi.

Iată, prin urmare, atîtea şi atîtea mijloace, pe care le are la îndemînă eroul ca să-şi poată

duce la îndeplinire gîndurile sale.

Dacă analisăm bine isprăvile eroului,ne dăm sama că aproape toate se pot reduce la una singură: lupta lui cu diferiţi monştri. In săvîrşirea acestor isprăvi, eroul, afară de curajul şi îndemînarea cu care luptă, în afară de bunătatea şi isteţimea pe care le pune în actele sale, are o contribuţie cu totul redusă în diferitele isprăvi din basme. In cea mai mare parte,aceste isprăvi se datoresc animalelor recunoscătoare, fiinţelor supra-naturale, obiectelor misterioase ş.m.d.; eroul adeseori nu are decît un rol secundar în săvîrşirea isprăvilor care se pun pe socoteala lui. Gîndiţi-vă, ca un nou exemplu, la isprăvile din "Harap-alb" (I.Creangă), care toate sînt făcute de Flămînzilă, de Setilă, de Ochilă etc., deşi sînt atribuite lui Harap-alb.

Ca încheiere a cursului, voi repeta ceea

ce am spus într'o lucrare a mea "Iarba fiarelor":

"In lumea mistică pe care şi-a creat-o imaginaţia aprinsă a omului primitiv, totul era cu putinţă. Dacă în mediul în care se mişca, el însuşi ca şi cei din jurul lui, apărea ca un vierme neputincios şi se cutremura la auzul tunetului sau se prosterna în ţărînă la ivirea unei eclipse, aceasta se datora numai faptului că nu se găsise încă mijloacele care, după credinţa lui, existau în natură şi-l puteau ridica din starea de inferioritate în care se afla. Dacă ar fi avut norocul să dea peste aceste mijloace, nimic nu i-ar fi fost cu neputinţă, şi şi-ar fi bătut joc de piedecile şi calamităţile ce duhurile le asvîrliau în calea lui ca să-l umple de desnădejde sau de groază să-l oprească în loc sau să-l nimicească.

Ce alta sînt eroii basmelor, decît nişte simpli oameni, care însă, prin dibăcia sau meşteşugurile lor, au putut să smulgă naturei cîte u-

nele din tainele ei,mulţumită cărora ajungeau să săvîrşească acţiuni supra-omenesti? Odată ajunşi în stăpînirea acestor taine,nimic nu le mai sta împotrivă. Voiau să învie pe cineva? Apa vie sau moartă,dobîndită de ei,cu preţul a mii de primejdii,de unde se bat munţii în capete,le dau această putinţă. Li se scoteau ochii? Aveau norocul să găsească roua care le reda vederea. Erau răniţi? Găsiau buruiana care le lecuia imediat rănile. Căutau comori? Cercetau pînă găsiau nuiaua care să le arate locul unde erau îngropate.Voiau să se facă nevăzuţi? Işi procurau căciula sau mantaua care-i ascundea vederei tuturor. Voiau să nimicească distanţele? Găsiau şi încălţau ciubotele care-i duceau la o depărtare de şapte poştii la fiecare pas. Voiau să înţeleagă graiul dobitoacelor, să ajungă bogaţi, să devie împăraţi, să se însoare cu fata unui craiu? Toate erau cu putinţă, dacă aveau norocul să descopere acel "ce" ascuns undeva,a cărui posesiune le procura mijlocul de

a-şi ajunge scopul.

Poprul, în mare parte, crede în existenţa acestor obiecte miraculoase, de care se serveşte în basme, şi în virtuţiile lor supranaturale. In special, anumite plante şi animale posedă, după credinţa lui proprietăţi extraordinare. Dacă cercetăm de aproape credinţele lui, îl vedem adesea pomenind de obiecte, de animale, de organe ale corpului, de buruieni etc., a căror întrebuinţare sau posesiune acordă omului puteri supranaturale, miraculoase."

La acestea aş putea adăuga că în basme se oglindesc visurile de viitor ale omenirei. Cîte lucruri, irealisabile atunci, nu s'au realisat în zile de apoi? Aeroplanul, una din cele mai îndrăsneţe descoperiri ale timpului nostru, era imaginat şi înfăptuit în basme:

> "Fecicrul aşeză fiecare lemnişor la bucătura lui şi clădi foişorul...în care se urcă împreună cu fiea împăratului. Cum se suiră, fiul împăratului prinse a întoarce vîrtejele şi foişorul prinse a pluti în aer şi a se sui în slavă."

=S f î r ş i t=